

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE EVRENSELLİK DÜŞÜNCESİ

Ömer KORKMAZ¹

I- GİRİŞ

Doğal eşitlik düşüncesi, toplum içindeki evrensel kardeşlik düşüncesine sıkıca bağlıdır. Bunu deyimleyen düşüncelerin, hiçbir biçimde dağılmadan ve parçalanmadan ve fakat zenginleşen argümanlarla, Kyniklerden Stoalılara, onlardan da Hristiyanlığa kadar geçmiş olduğu gözlenir². Yunan ve Roma dünyasının en karakteristik ürünü Hristiyanlık³, Hellenistik Felsefe çerçevesinde oluşan öğretilerin Tanrıbilimsel bir yorumudur. *Dünyasal bilgelik* olarak Yunan'da başlayan felsefenin, Hellenistik çağla birlikte gizemci öğretilere (Stoizm, Yeni-Platonculuk ve Yeni-Pythagorasılık) dönüşerek *dünyasal bilgeliğe* son veren gelişimi⁴, aynı zamanda Hristiyanlığın *ön tarihini*

1. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı araştırma görevlisi ve Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora öğrencisi.
2. **Crozat**, Ch; *Amme Hukuku Dersleri, Orta Zamanlar*, C.II, Kısım:II, İstanbul 1946, s.413. Benzer kabullenimler için bkz. **Öktem**, Niyazi; "Stoizm", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuasından Ayrı Bası*, C.XI, S.1-4, İstanbul 1974, s.618; **Sabine**, George; *Siyasal Düşünceler Tarihi, Eskiçağ-Ortaçağ*, Çev: Harun RIZATEPE, Ankara 1969, s.178; **Russel**, Bertrand; *Batı Felsefesi Tarihi, İlkçağ-Ortaçağ-Yeniçağ*, Çev: Muammer SENCER, 3. Bası, İstanbul 1983, s.402; **Özcan**, Leylâ; *Evrensel İnsanlık İdesinin Batıda Teorik Tekâmülü (Doğuşundan 1945 Tarihine Kadar)*, İstanbul 1964, s.24.
3. Hristiyanlık, ilkin, doktrinlerine ve yaşama hakkına itiraz ettiği Yunan felsefesine düşman olarak ortaya çıkar. Hellenistik Felsefe Yunan klasik felsefesine zaten bir karşı koyuştur. Bu bağlamda Hristiyanlıkla kesişir. Hristiyanlığın teolojik başlangıçlarıyla Yunan felsefesininkiler asla aynılık taşımaz. Yunan düşüncesi, gerçi, halk inancı tanrıların, olası ve sonlu varlıklar halinde yanı sıra yer aldığı bir tek ve mutlak Tanrı fikrini tasarlar. Fakat düşüncenin bu en büyük Tanrısı, evrenden ayrı bir şahıs değildir; evrenin ta kendisidir. Bu Tanrı, bir varlık değil; bireysel varlıkların mekân bakımından parçaları, zaman bakımından nitelikleri olduğu varlığın ta kendisidir. Evrenin özgür yaratıcı değil, fakat evrenin doğal ve yazgısal bir yolla kendisinden çıktığı için nedenidir. Bu Evren-tanrı'ya, Hristiyanlık, Kişi-tanrı malzemesini kendinden ve kendi öz cevherinden değil, hiçten çıkardığı bir evrenin bilinçli yaratıcısını karşı koyar. Bkz. **Weber**, Alfred; *Felsefe Tarihi*, Çev: H. Vehbi ERALP, 4. Basım, İstanbul 1991, s.123. Hristiyanlığın ortaya çıkararak, Stoizm'in temel ilkelerini benimsemesi ve bunları daha geniş anlamda kabullenmesi üzerine; kölelik kurumu büsbütün sarsılır ve artık birey de kendisini devlet karşısında yalnız ve koruyucusuz bulmaktan kurtulur. Hristiyanlığın ve Hristiyan doktrininin güçlenmesi, bu bakımdan büyük bir olay kabul edilir. Aziz Paulus'un, *artık ne Yahudi, ne Yunanlı, ne köle, ne özgür insan, ne kadın ve ne de erkek vardır; herkes İsa'da birleşir* biçimindeki sözleri; insanların insan olmalarının bir gereği olarak eşit olduklarını anlatır. Bkz. **Erim**, Nihat; *Amme Hukuku Dersleri*, C.I, Ankara 1942, s.72.
4. Hellenizm'in gelişmesi sonucunda, M.S. III. yüzyıldan günümüze kadar dünyayı etkileyecek üç önemli yapısal düşüncenin biçimlenmiş olduğu gözlenir: (1) Mezopotamya, Mısır, Hint ve Çin uygarlıklarının katkılarıyla İonya'da doğan bilimsel düşünce; (2) Makedonya ve daha sonra Roma'da ortaya çıkan "dünya siyaseti" kavramı, kısaca uygarlığın global bir nitelik almaya başlaması ve (3) evrensel tanrı anlayışı. Bkz. **Sander**, Oral; *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, 3. Baskı, Ankara 1994, s.31.

oluşturur⁵. Yunanlı ve Romalı filozofların ön ayak oldukları akımları, Hristiyanlık güçlendirir. Hristiyanlık, bir toplumsal öğreti olarak, eşitliğe yönelir; fakat eşitlik kavramı, bu dünyadan çok “öteki dünya”ya yöneliktir⁶.

Ayrıca eski dinlerin ulusallığına rağmen, Hristiyanlık, bütün İnsanlığı içine alan evrensel bir din olarak kendini gösterir⁷. Ortaçağ’da, tek tanrılı dinler egemendir ve tek tanrılı dinlerin tamamı, evrenselidir. Çünkü, kendi kendilerini sınırladıkları “Tanrı’nın birliği” düşüncesini, bütün uluslara kabul ettirmek eğilimi taşırlar. Buna karşılık, Hristiyanlık öncesi dinlerin ulusallığını ve ulusun kendi tanrıları ile birlikte diğer ulusların tanrılarını da tanıdıklarını hatırlayalım⁸. Stoacıların, evrensel determinizm karşısında *insanın bireysel istencinin varlığını* savunmaları, *doğal evrensel eşitlik* ve hatta evrensellikle ilgili diğer düşünceleri Hristiyanlığın temelini oluşturur⁹. Aynı biçimde, Stoacıların “monizm”i (gerçekte tek bir Tanrı düşüncesi) de, Hristiyanlık için gerekli düşünsel ortamın esaslı öğelerinden biridir¹⁰. Romalıların, farklı ulusları, birbiriyle bağlantısız bir biçimde, fakat ortak bir potada eritme çabasına karşılık; Hristiyanlık, evrensel bir ortak kültür yaratmaya çalışır¹¹.

Evrensellik düşüncesi, tarihi süreç içerisinde bir çok düşünür tarafından savunulur. Daha Milattan altı yüzyıl önce, Konfüçyus, *Evrensel İnsanlık düşüncesinin* sonucu olarak, *uluslararası bir örgütün kurulması* gerektiğini belirtir. Bu Örgüte, *yurttaşların en güçlü ve erdemli olanları arasından seçilecek delegeler gönderilerek ortak iş ve çıkarların yönetilmesini* önerir. Konfüçyus’un “Li-Ki” adlı eseri, “Devletler Topluluğu” düşüncesinin ne kadar eski olduğunu gösterir¹². Evrensel İnsanlık düşüncesinin gelişmesine, özellikle Yunan ve Roma’daki Stoizm akımının, Tevrat’taki bazı ilkelerin ve Hristiyanlığın önemli katkıları vardır. Hristiyanlıktaki Tanrı’nın birliği

-
5. **Oizerman**, Theodor; *Felsefe Tarihinin Sorunları*, Çev: Celal A. KANAT, İstanbul 1988, s.35-36; **Mansel**, Arif Müfid; *Ege ve Yunan Tarihi*, 5. Baskı, Ankara 1988, s.517; **Sarıca**, Murat; *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*, 5. Baskı, İstanbul 1987, s.31; **Russel**, s.58.
 6. **Lipson**, Leslie; *Politika Biliminin Temel Sorunları*, Çev: Tuncer KARAMUSTAFAOĞLU, Ankara 1973, s.144-145; **Sander**, s.32-33.
 7. **Özcan**, s.34-35.
 8. **Aster**, Ernst von; *Hukuk Felsefesi Dersleri*, Çev: Orhan Münir ÇAĞIL, İstanbul 1943, s.168.
 9. Kaldı ki, Stoizm’in tutunmasının sebebi, Hristiyanlıkla birçok yönden bağdaşmasıdır. Hristiyanlığın getirdiği yenilik, Tanrı’nın bir yaratıcı olduğunu söylemesidir. Tanrı yoktan var eder, dünyayı yoktan yaratır, varlıkları hiçten meydana getirir. Bir yanda *yaratıcı* vardır, öte yanda *yaratılanlar*. İkisi arasındaki sonsuz uçurum aşılamaz, biri ötekiyle kaynaşamaz ve bağdaştırılmaz. Yunan düşüncesinde ise, yaratan ile yaratılan arasında bir ayrım yoktur. Tanrı ya bir mimardır, ya da varlığın kendisidir. *Mimar-Tanrı*, elinin altında hazır bulduğu, yani kendisinin yoktan var etmediği bir maddeyi düzenleyen, biçimleyen bir güçtür. Yunan Tanrısı bir çeşit *Doğa-tanrı*’dır; Hristiyanlığın Tanrısı ise, ne yapmak istediğini bilen bir *Kişi-tanrı*’dır. Birincisi, yoktan hiçbir şeyin varolmayacağına; ikincisi ise, yoktan yaratma inancına dayanır. Bkz. **Akan**, İlhan F.; *Kamu Hukuku*, 6. Baskı, İstanbul 1990, s.42.
 10. **Ertop**, Kıvanç/**Yetkin**, Çetin; *Sosyo-Ekonomik Temelleriyle Siyasal Düşünceler Tarihi*, C.I, İstanbul 1995, s.229.
 11. **Ateş**, Toktamış; *Siyasal Tarih, Ortaçağdan 19. Yüzyılın Sonlarına Dek*, C:1, İstanbul 1982, s.20.
 12. **Crozat**, Ch.; *Amme Hukuku Dersleri, Devlet Teorisinin Tarihi*, Birinci Kitap, Kısım:I, Çev: Orhan ARSAL, İstanbul 1938, s.25-26; **Özcan**, s.4.

düşüncesi, insanları, eşitliğe ve birliğe götürür. Romalıların “evrensel devlet” anlayışları, Hristiyanlık tarafından tamamlanır ve güçlendirilir¹³.

Bu bağlamda biz de çalışmamızda Hellenistik Felsefede (II) ve Romalılarda (III) evrensellik düşüncesini inceleme konusu yaptıktan sonra; Ortaçağ’da evrensellik düşüncesini irdelerken, Hristiyan öğretisinin ve Ortaçağ düşünce sisteminin derin etkilerini taşımakla birlikte özgün düşünceler ileri sürmüş olan Dante Alighieri’nin “Evrensel Krallık” düşüncesini ayrı bir başlık (IV) altında incelemeye çalışacağız. Nihayet Evrensellik düşüncesinin Dante’den sonraki yüzyıllarda nasıl bir gelişim çizgisi gösterdiğine de değinerek (V), çalışmamızı sonuç yerine bir değerlendirme (VI) ile bitireceğiz.

II- HELLENİSTİK FELSEFEDE EVRENSEL İNSANLIK DÜŞÜNCESİ

Yunan uygarlığı, Doğu ile ilişkisinden sonra yeni bir biçime bürünür ki, bu Hellenistik uygarlıktır. Yunan uygarlığının siyasal ve toplumsal yapısı, giderek artan biçimde, daha eski olan Ortadoğu uygarlığının kalıpları içinde zamanla erimeye başlar. Bu süreç içinde Yunan kültürünün ayırt edici özellikleri canlılığını yitirir ve Doğu’nun düşünce ve davranışlarını içererek genişler ki; bu genişleme sonucunda ortaya çıkan yeni döneme Hellenistik dönem adı verilir¹⁴. Hellenizm, aynı zamanda, Ortaçağ’ın tarihini yazacak olan insan ve toplumunun hazırlandığı üç yüzyıllık bir dönemdir¹⁵. İçerisinde Doğu’dan gelen din ve düşünce çığırıkları ile eski geleneklerin, değerlerin ve düşüncelerin iç-içe yaşandığı bir geçiş sürecidir¹⁶. Romalılar da, Hellenistik uygarlığı bu biçimiyle görüp kabul ederler¹⁷.

Batı düşünce tarihinde insan, yurttaş, devlet, ahlak, toplum gibi kavramların *evrensellik* vargısıyla ilişkilendirilerek deyimlenmesi; Yunan sosyo-politik yapılanmasının (Site-Devlet) çöküş evresine karşılık gelir. Bu, Site-Devletin işlevlerini koruyamadığı ve yerini daha geniş bir siyasal ve sosyal yapılanmaya (Hellenistik Dünya) bırakmak üzere yıkılmaya yüz tuttuğu bir dönemdir¹⁸. Gelişen ekonominin gereklerine kendi içinde çözüm bulma olanağını yitirerek,

13. **Özcan**, s.34.

14. **Sander**, s.29.

15. **Tuğcu**, Tuncer; *Felsefe Tarihi, İlkçağ*, C.I, İstanbul 1985, s.117; **Cogniot**, Georges; *İlkçağ Materyalizmi (Yunan-Roma)*, Çev: Sevim BELLİ, 2. Baskı, İstanbul 1992, s.72; **Mansel**, s.433.

16. **Öktem**, s.593.

17. IV. yüzyılın ortalarından başlayarak, klasik Yunan’ın savaş ve stratejilerini geliştiren İmparator İskender, Yunan kültürünü genişletir ve Yunan dünyasında büyük bir dönüşüme yol açar. Böylece Yunanlılar, artık yerel bir topluluk olan Site-Devletin değil, gittikçe genişleyen *Hellen* dünyasının, bir bakıma geniş bir Evrensel-Devletin üyesi oldukları bilincine ulaşırlar. Öte yandan, İskender, özgür ve bağımsız Yunan bölgesini yıkar ve bunun yerine geniş ve merkeziyetçi bir İmparatorluk kurar. Kısa bir süre içinde dağılmasına rağmen, kurduğu İmparatorluk, evrenselleşmenin ilk habercisi olur. Bkz. **Sander**, s.29-30.

18. **Tuğcu**, s.63; **Ertop/Yetkin**, s.190.

bir çelişkiler yumağına dönen Site-Devletin yıkılmasıyla, site merkezli düşünüş de sona erer¹⁹. Kamusal yaşama katılımın, bir kimlik edinmenin öz gereği olduğu anlayışı ve iyi bir yaşamın Site-Devlete özgü bulunduğu düşüncesi temellerini yitirir²⁰. Bu gelişim, düş kırıklığının yarattığı ruh hali temelinde yazgıcı bir tutuma ve kamusal erdemlerin kötülenmesine yol açar. Canlılığı ve bağlayıcılığı kalmamış bu bireyüstü düzende, felsefi düşünüş de birey odaklı pragmatist amaçlardan devinir²¹. Bundan böyle, birey, gerek kendi yaşamını, gerekse diğer insanlarla olan bağıntılarını Site-Devletin verdiği tanımlama dışında ele almalıdır: İlk gereksinim için, “yaşam felsefeleri”²²; ikincisi için de, “insanlararası kardeşlik”²³ düşünceleri ortaya çıkar. Böylece birey düşüncesi ile evrensellik düşüncesi, herkesin ortak doğaya sahip olduğu evrensel bir İnsanlık ve toplum anlayışına bağlanarak bir çözüme ulaştırılmak istenir²⁴.

Bu gelişimin arka tasarında, İskender’in yayılmacı siyasetinin Yunanlılarla Barbarları yakınlaştırması sayesinde eşitsizlikçi görüşlerin çaptan düşmesi ve Site-Devletin dar kalıplarının karşılayamadığı ekonomik gereklerin zorlaması yatar²⁵. Ekonomik genişlemenin siyasal genişlemeyi zorlaması olgusu, “özgür insan-özgür olmayan insan (efendi-köle)” ayrımını tümüyle anlamsızlaştırır ve bireyin artık belli bir sitenin değil, İnsanlığın üyesi olduğu düşüncesi ağırlık kazanır²⁶. İskender’in Yunanlılarla Barbarları kaynaştırma ve aralarında bir uzlaşma yaratma siyaseti, mutlak ve tek bir gücü gerektirir. Bu gereksinim, Doğu dinleri ile kurulan bireşim ile birlikte tanrısallaştırılmış bir Krallık kavramını doğurur: Tanrısal Krallık, evrene ve Krallığına uyum, düzen getiren Krallık Hukuku ile tüm evreni yöneten hukuk ilkelerinin bireyselleşmiş biçimi olarak ortaya konulmaya çalışılır²⁷. İşte bu bağlam, evrensel hukuk düşüncesinin, yani doğal hukuk öğretisinin doğum yerini açıklar.

Hellenistik dönemde, düşüncelerini sözlü ya da yazılı olarak dile getiren bir çok filozof vardır ve bunların çoğu, özellikle bireysel ahlak sorunları üzerinde durarak, kendilerinden önce gelenlerin öğretilerini sürdürür ve geliştirirler. En tanınmış öğretilerden Epikurosculuk, Stoizm ve Kuşkuculuk; özellikle *insanın*

-
19. **Amittay**, Jacob Ben; *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Çev: Mehmet Ali KILIÇBAY/Levent KÖKER, Ankara 1983, s.74; **Tuğcu**, s.117; **Ertop/Yetkin**, s.190.
 20. **Gökberk**, Macit; *Felsefenin Evrimi*, İstanbul 1979; s.98; **Özbilgen**, Tark; *Eleştirel Hukuk Sosyolojisi*, C.I, İstanbul 1977; s.165.
 21. **Hilav**, Selahattin; *Felsefe El Kitabı*, 100 Soruda Dizisi, 4. Bası, İstanbul 1985, s.60.
 22. İlkçağın bu kaos ortamında, yaşam felsefeleri, mutluluğu esas alan bireyci bir ahlak sistemi geliştirir; olumlu bir işi başarmaktan çok felaketlerden kaçınmayı kendine ölümlü edinir. Bkz. **Göze**, Ayferi; *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 5. Bası, İstanbul 1989, s.53; **Aster**, s.46; **Sabine**, s.135.
 23. “İnsanlararası kardeşlik” düşüncesi, Yunan insan tasarımının parçalanmaya başladığı evrede ilkin Kynizm tarafından ortaya atılır, fakat Hellenistik öğretinin tümünü kararlaştırır. Bkz. **Sabine**, s.134-137.
 24. **Sabine**, s.135, 136.
 25. **Gökberk**, s.100; **Tuğcu**, s.117; **Ertop/Yetkin**, s.190.
 26. **Güriz**, Adnan; *Hukuk Felsefesi*, Ankara 1985, s.176; **Mansel**, s.508; **Göze**, s.57.
 27. **Sabine**, s.142.

yaşamı ve bu yaşamın anlamı sorunu üzerinde durarak; insan mutluluğunun özünü ve ona ulaşma biçimini araştırırlar²⁸. Felsefi bağlamda Hellenizm olgusu, uzlaşmaz çelişkilerin öncül çelişkiler halini aldığı bir kaos ortamında insanların huzur arayışı olarak betimlenebilir: Bu “*kötü dünya*”da bireylerin nasıl erdemli olabilecekleri ya da mutluluğa nasıl ulaşabilecekleri sorunu, felsefeyi, ahlaksal eğitim ve teselli aracı haline getirip, toplumsal yaşayışın mutsuzluklarına karşı bir kurtuluş reçetesi aramaya yönelir²⁹. Özlü olarak deyimlersek, Hellenistik felsefeyi kararlayan, “*bireysel mutluluk ve dinginlik ülküsü*”dür³⁰.

Evrensellik düşüncesi bağlamında, bu dönemin belli başlı düşünsel akımları içinde Kynizm ve özellikle de Stoa öğretisi önem taşır. Bu akımların ayrıntılı inceleme konusu yapılması gereği ortadadır.

A- Kynizm’de Evrensellik

Kynik öğretisi, Aristoteles’in yaşadığı dönemde ortaya çıkmasına karşın Hellenistik çağa özgü sorun ve kaygılarla hesaplaşır³¹. Klasik Yunan düşüncesinde insanın bireysel özelliklerinin oluşumunda olduğu kadar, bilgisel etkinliğine ve insana özgü olan diğer etkinlik türlerine de, diğer insanlarla olan ilişkisi aracılık eder. Kynik anlayışta, Site-Devlet üyeliği (yurttaşlık olgusu), insan olmanın ön gereği olarak görülür ve böylesi bir yaşamın dışında kalanlar (köleler ve barbarlar) “*tam insan*” olarak kabul edilmezler. Site-Devletin yıkılmasıyla, İnsan, kişiliğini Site-Devletin verdiği kimlik dışında arayacak ve onu öznel istencinin keyfi yüklemelerinde bulacaktır³².

Siyasal ve düşünsel anlayışlarını böylesi bir ortamda yapılandırmak zorunda kalan Kynikler, ister istemez yok sayıcı (Nihilizm) bir insan tasarımı ve ütopyacı bir tarih düşüncesi geliştirirler: Özel mülkiyet, kurumlaşmış din, evlilik ve yönetimin ortadan kalktığı bir tür *ülküselleştirilmiş komünizmin* ana hatlarını çizerler. Kyniklere göre, toplumsal sorunlar insanların çoğunluğunun yaşamını ilgilendiren sorunlar değildir. Çünkü hangi sosyal sınıftan gelirse gelsinler insanların çoğu nasılsa *ahmaktırlar*. İyi bir yaşam ve gerçek bir toplum, ancak “bilge” insanlar için söz konusudur. Çünkü Bilge-insan felsefeyi izler ve felsefe; onu, Site-Devlet yasalarından ve uyuşmalarından bağımsız kılar³³. Kynikler, toplumsal yaşamın zevklerini küçümseyerek, kentliliğin en

28. Tanilli, Server; *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, İnsanlık Tarihine Giriş*, C.1, İstanbul 1984, s.397, 401.

29. Amittay, s.75; Cogniot, s.71-72

30. Cogniot, s.96-97. Ayrıca bkz. Russel, s.230.

31. Russel, s.234.

32. Collingwood, R. G.; *Tarih Tasarımı*, Çev: Kurtuluş DİNÇER, Ankara 1990, s.53; Davidov, Yuri; *Özgürlük ve Yabancılaşma*, Çev: Şargut ŞÖLÇÜN, İstanbul 1990, s.23-24.

33. Akbay, Muvaffak; *Umumi Amme Hukuku Dersleri*, C.1, 3. Baskı, Ankara 1958, s.106; Sabine, s.133. Benzer yönde bkz. Akın, s.24-25.

ilkel kurallarından vazgeçerler ve nihayet -en azından ilkesel açıdan- Site-Devletin yasalarına baş kaldırırlar. Uygur bir yaşam yerine doğa halini ve ulusalcılık yerine de *kozmpolitçiliği* (Evensel-Devletçiliği) koyarlar³⁴. Kynik öğretide insan, “evrensel hale gelmiş bireysel bir istenç”ten ibarettir. Böylelikle birey, kendi istenci ile toplumun gerekleri arasında varolan birlik ve etkileşimi yok sayarak, toplumsal özün yerine ideolojik bir ürün olan kendi özünü geçirir³⁵.

Bu Okulun filozofları, “başkalarına örnek olmak” ilkesinden yola çıkan yaşam filozoflarıdır. Ahlaklı yaşamı, bir sanat olarak saptayıp, bu sanatın felsefesini ortaya koymaya çalışırlar. Yaşamla düşünceyi birbirine yaklaştıran Kynizm düşüncesi, öngördüğü “*dayanıklı insan*” imgesini gerçekleştirmeyi; yani kara, yağmura, sıcağa, soğuğa dirençli insanı yaratmak ister. Dayanıklı insan, bir tür “*sokak filozofu*”dur. Kynikler, toplumun kıyısında ya da dışında yaşayan insanlardır³⁶. Okulun kurucusu ve en önemli filozofu olan Antisthenes de böyle bir yaşam sürer. Antisthenes dışında, bu Okulun ünlü isimleri; Sinoplu Diogenes, Thebai’li Krates ve Oneiskretos’dur³⁷.

Antisthenes (M.Ö.444-M.Ö.365)’in düşüncesi, bilimsel düşünceden uzak olup, kuşkucu bir özellik taşır. Ona göre, ilk varlık tanımlanamaz, yalnızca adlandırılabilir. Objeler ilk varlığın parçalarıdır. Genel düşünce yoktur, bilim olanaksızdır; matematik ve gökbilim yaşamı açıklamaya ve kurmaya yaramaz. Erdem, en yüce iyidir. Antisthenes’in temel kuramı, *erdem için erdemdir*³⁸. İnsan, gereksinimlerini azaltıp, tutkularını yenebildiği ölçüde “insan”dır ve bu

34. Weber, s.48.

35. Cassirer, Ernst; *Devlet Efsanesi*, Çev: Necla ARAT, İstanbul 1984, s.19, 24; Russel, s.3.

36. Kyniklerin yaşamdan çekilme felsefeleri, başka türlü bir çekilme felsefesidir. Kynikler, öbür okulların tümünden daha açık bir biçimde, Site-Devlete ve onun temelindeki toplum sınıflarına karşı bir itiraz dile getirirler. Kyniklerin yaşamdan çekilmeleri, insanların genel olarak yaşamın iyi tarafları saydıkları şeyleri yadsımak, bütün sosyal ayrımları eşitlemek ve toplum uzlaşmalarının hoş taraflarından ve hatta bazen edeplilikten vazgeçmekten ibarettir. Öyle anlaşılıyor ki, Kynikler, yabancıların ve sürgünlerin yani zaten devletin yurttaşlığı dışında olanların arasından gelirler. Bkz. Sabine, s.132.

37. Timuçin, Afşar; *Düşünce Tarihi*, İstanbul 1992, s.214.

38. Gerçekten de Kynizm, yaşamın tek anlam ve ereğini, en yüksek iyi olan erdemde görür. Erdem mutluluk için tek başına yeterlidir. Onlar için erdem; tutkular üzerinde tam bir egemenlik, yokluktan özgürlük ve tam bağımsızlıktır. Bkz. Okandan, Recai Galip; *Umumi Amme Hukuku, İlk Zamanlar*, Birinci Kitap, İstanbul 1946, s.332; Copleston, Frederick; *Felsefe Tarihi, Yunan ve Roma Felsefesi, Ölüm 1a, Ön-Stoikler, Sokrates ve Dönemi*, C.I, Çev: Aziz YARDIMLI, İstanbul 1986, s.154. Kynizm’in yaşam ilkesi, doğaya uygun yaşamak, en basit gereksinimlerle yetinmek ve gereksinim duymamaya borçlu olunan mutluluk ve bağımsızlığı yaşamaktır. İnsanın buna alışmak için kendini sıkıntıya sokması gerektiğine inanırlar. Bkz. Akarsu, Bedia; *Ahlak Öğretileri*, 3. Basım, İstanbul 1982, s.43; Russel, s.233. “Bilge-insan”ın tümüyle kendi kendine yeterli olması gerektiği düşüncesi, bu öğretinin temel felsefesidir. Kynikler, bunu iyi bir yaşam için ancak kendi güçlerinin yettiği şeylerin, yani kendi düşünce ve karakterlerinin geçerli olduğu biçiminde yorumlarlar. Ahlaksal karakterden başka her şey önemsizdir. Önemsiz olan şeyler arasında Kynikler, serveti ve aileyi, evliliği ve yurttaşlığı, öğrenimi ve şöreti, kısacası uygur yaşamın bütün uzlaşmalarını ve değerlerini sayarlar. Yunan toplum yaşamında alışlagelmiş bütün üstünlükler böylece yıkıcı bir eleştiriye uğrar. Zengin, fakir, Yunanlı, Barbar, yurttaş veya yabancı, özgür kişi ya da köle, iyi ya da kötü soylu hep eşittirler; çünkü, Kynik öğretide, bu niteliklerin hepsi ortak bir önemsizlik düzeyine indirgenir. “Bilge-insan”a, ne yurt, ne kent, ne de yasa gerekir. Çünkü, erdemliliği onun yasası yerine geçer. Bkz. Sabine, s.133.

insanın tüm hareketlerinin son ve biricik ereği (amacı), erdemdir. Ancak bu yetkinliğe ulaşan insan, tanrılara yaklaşacaktır; yorgunluğa ve çabaya katlanarak da, erdeme ulaşacaktır. Erdemli insan, yanlışın, günahın uzağındadır ve yalnızlık onun yazgısı olduğu için de toplumda tek başınadır. Topluma ilgisizliğinden dolayı özgür olan erdemli insan, köle edici hazzardan kurtularak, mutluluğa ulaşır. Ancak ahlakta düşüncenin de yeri vardır. İnsan, yaşamı üzerine kafa yormalıdır. Kafa yorma da, bir örneğin kavranılmasına dayanır ki, insan için en güzel örnek, erdemi simgeleyen Zeus'un oğlu Herakles gibi kahramanlardır³⁹.

Diogenes (M.Ö.413-M.Ö.323)'e göre de, en yüce “iyi” erdemdir. Bilim, ün, zenginlik boştur. İnsan yaşamı boyunca erdeme ulaşmaya çalışmalıdır. Erdem doğuştan olmadığı gibi, bilgiyle de elde edilemez. Erdeme ancak, yaşam deneyleri içinde ulaşılabilir. *Yaşamda hiçbir şey deneyimsiz başarılamaz, deneyle her şey anlaşılabilir.* Erdemli olabilmek için, doğal ve basit bir yaşam sürmeyi göze almak gerekir ki, bu da gereksinimleri en aza indirmekle olasıdır⁴⁰. Diogenes, dinde olsun, giyinmede, barınmada, yiyecek ve terbiyede olsun tüm geleneği reddeder. Onun için dünya “kötü”dür. Dünyadan el çekilmeli ve ondan bağımsız olunmalıdır. Dış objeler kalıcı değildir. Bunlar, insanın çabasının bir ürünü değil, talihin vergisidir. Yalnızca “erdem” ve “dünyadan el çekmekle duyulan hoşnutluk” gibi öznel şeyler kalıcıdır. Dolayısıyla, bilgili bir insan yalnız bu tür şeylere değer vermelidir. Diogenes'in öğretisi, umutsuzluğun doğal çabayı yıktığı “bıkkın insanlar”a seslenir. Sanatı, bilimi, devlet adamlığına ya da güçlü kötülüğe karşı bir protesto dışında, yararlı bir eylemi körüklemek için tasarlanmış bir öğreti değildir⁴¹. Bununla birlikte Diogenes, beğenilebilecek tek yönetimin *dünya yurttaşlığı* olduğunu ileri sürer⁴².

Yaşamını erdem kurallarına göre düzenleyen insanı, hangi yasa ve gelenek bağlayabilir? Erdemli insanın yurdu dünya olarak kabul edilirse, hangi devlet ona yeterli olabilir? Kynikler kendilerini *yurtsuz* olarak görürler ve bu yüzden de hiçbir devlete katılmazlar. Belli bir devletin yurttaşı değil, dünya yurttaşı olmak isterler. Kendini dünya yurttaşı ilan eden Kynik'in siyaseti de, *devletin yasalarından çok, erdemin yasalarını izler.* Kyniklerin ülküsel devleti, her devlet varlığının kaldırılması biçiminde belirir. Tüm insanlar bir arada yaşamalı; hiçbir ulus belli yasalar ve belli sınırlarla ötekilerden ayrılmamalıdır⁴³.

39. Weber, s.47-48; Timuçin, s.214; Akarsu, s.41-42; Akbay, s.105-106.

40. Timuçin, s.214.

41. Russel, s.233-234.

42. Akın, s.25.

43. Akın, s.25; Akarsu, s.44.

Yaşama biçimleri “yalın gereksinimlerle kendini sınırlamak” olan insanlar, doğal durumun yalınlığına dönmelidirler. Kyniklerin evrenselliklerindeki temel düşünce, insanların bir arada yaşamalarından ve birbirlerine bağlanmalarından çok, bireyin devlet yaşamının bağlarından ve ulus sınırlarından kurtulması gerektiği düşüncesinden ileri gelir. Çünkü, Kynikler için esas olan bireydir. Devlet, toplum, tarih gibi birey üstü kurumlara ilgi göstermeyişleri de bu yüzdendir. Hatta insan, toplumsal ve siyasal yaşamdan elden geldiğince uzak durmalıdır. Gerçekten mutlu olmak istiyorsa, yalnız başına kalabilmeyi ve başka insanlara bağımlılıktan kendini kurtarabilmeyi bilmelidir. Kyniklerin dünya yurttaşı olmak istemelerinin de nedeni budur: Hiçbir şeye bağlanmamak⁴⁴; *saltık özerklik*.

Kynizm, insan için sınırsız ve koşulsuz bir mutlak özgürlüğü savunur. Erdem sahibi insan, ancak doğal yasalarla bağlıdır. Bilge-insan, erdemliliğin yasalarını dikkate alarak karar verir. Evrensel olan Bilge-insan için yabancılık söz konusu değildir. Çünkü o, dünyanın ve evrenin yurttaşdır. Kynizm’e göre, örf-adetlere ve pozitif hukuk kurallarına önem vermeksizin; sosyal yaşam yerine doğal yaşamı gerçekleştirmek gerekir. İnsanları Site-Devletle ilişkilendiren bağları koparmak ve doğal özgürlüğe kavuşturmak en doğru davranıştır. Kynizm, geçerli yasa ve örfleri aşağılamayı, devlet karşısında olumsuz tavır takınmayı, bireyle site arasındaki bağların zayıflaması gerektiğini ve devlet otoritesinin yerine mutlak özgürlüğün kurulmasını savunur; böylece, Site-Devletin sınırlarının büyümesini olası kılar ve yurttaş kadrosunu genişletecek düşüncelerin de ilk temellerini atar⁴⁵.

Kyniklere göre, tek “gerçek devlet”, yurttaşlık koşulu *bilgelik* olan devlettir. Bu devletin ne *yeri*, ne de *yasası* vardır. Her yerdeki bilge insanların tümü bir tek toplumu, *Dünya Kentini* meydana getirirler. Bilge-insan, evrenseldir, dünya yurttaşdır. Kynikler, bu bağlamda, Bilge-insanın yükümlülük duygusundan gelenlerden başka bütün sınırlamaları yadsırlar ve toplumsal-kamusal görevleri kabul etmezler. Bu durum, Kynizm’in bir doğaya dönme öğretisi olduğunu gösterir⁴⁶. Zira Kynikler, doğal olan ile toplumsal olan arasında sürekli bir zıtlığın varlığını savunurlar⁴⁷.

Kynizm’e göre, toplumsal nitelikli her şey, her gereksinim ve ayrıcalık, doğada tek başına bulunan insana, yalnızca bir yakıştırımadır. Geleneksel olarak vurulan her damga sahtedir. “*General veya Kral olarak damgalanan insanlar, onur,*

44. Akarsu, s.44.

45. Vecchio, Giorgio Del; *Hukuk Felsefesi Dersleri*, Çev: S. K. YETKİN, İstanbul 1940, s.32; Özcan, s.7-8.

46. Sabine, s.134.

47. Bolay, S. Hayri; *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, 5. Baskı, Ankara 1990, s.234.

bilgelik, mutluluk ve zenginlik olarak damgalanan şeyler; hep üzerinde yalan yanlış yazılar taşıyan aşâğılık madenden yapılmıştı. Bunlar yalın ve ilkel bir yaşama geri dönüşle yadsınmalıdır". Bu yaklaşım, beraberinde soyut bir düzlemdeki eşitlik düşüncesini getirir. Kynizm, işte bu eşitlik görüşü temelinde; "*Bilge-insan, her yerde yurdunda ve hiç bir yerde yurdunda değildir*" biçiminde, *dünya yurttaşlığı* düşüncesini savunur.

Kynizm'in eylemsel önemi, Stoizm'in içinden çıktığı ortamı hazırlamış olmasıdır⁴⁸. Antisthenes'in ahlaksal ülkücülüğü, yeni ve bu kadar büyük bir davaya layık bir biçimde, Stoa öğretisinde yeniden ortaya çıkar⁴⁹. Kynikler, özellikle ahlaka ilişkin düşünceleri itibariyle Stoizm'in habercisidirler⁵⁰. *Evrensel yurttaşlık* düşüncesi, Stoizm tarafından, bir ahlaksal ülkü olarak ele alınıp geliştirilir⁵¹.

B- Stoizm'de Evrensellik

Yunan Site-Devleti, önce İskender İmparatorluğu, sonra da Roma içinde yok olurken yeni bir felsefe okulu ve buna bağlı olarak yeni bir siyasal anlayış ortaya çıkar ki, bu Stoa öğretisidir (İlk Stoa - M.Ö.IV. ve III. yüzyıllar)⁵².

Hellenistik felsefeyi kararllayan *evrensellik* düşüncesi, siyasal düşünce bağlamında iki anlayışı açıklayıp ortak bir değerler düzeni içinde bağdaştırma çabasına girilmiş olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkar: Her tür bağlamdan, tarihten, toplumdaki kopmuş bir *birey olarak insan* düşüncesi⁵³ ile *evrensel bir İnsanlık* düşüncesi⁵⁴. Hellenistik Felsefenin önemli akımlarından Stoa öğretisinde, insan, "*düşünen öz*"dür ve herhangi bir şeyin bilinç için değer taşıyıp taşıyamaması, "iyi" ya da "kötü" olup olmaması yalnızca bilincin düşünen öz olarak kavranmasına bağlıdır⁵⁵. Bu felsefi bağlamda, kendi özerkliğini gerçekleştirmesi olanaklı tek özgürlük biçimi olarak benimseyen ve doğrulayan birey, kendisinin bu varoluş biçimine uyan biricik saptamayı *evrensellik*

48. Sabine, s.134.

49. Weber, s.48.

50. Bolay, s.234.

51. Okandan, *Umumi.*, 1946, s.332-333; Vecchio, s.32; Sabine, s.133; Russel, s.233.

52. Ateş, *Demokrasi, Kavram-Tarihi Süreç- İlkeler*, 4. Baskı, Ankara 1994, s.45; Göze, s.53.

53. Stoa öğretisi, siyasal düşünce tarihinde bireye ağırlık veren ilk akımdır. Stoahlara göre, bütün insanlar eşittirler. Köleler, Yunanlılar, Romalılar ve diğer tüm insanlar; eşit haklara, her şeyden önce insan olma hakkına sahiptirler. Bu düşünce, daha sonra, insanların tümünü ulusal ve akılsal tüm yetenekleri ile kapsayacak olan *humanitas* terimine dönüşür ve gelişir. Stoahların bu görüşleri insan haklarının başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bkz. Ateş, *Demokrasi.*, s.46. Stoahlar, önceleri salt Yunanlılara tanınan doğuştan üstünlük, özgürlük ve eşitlik gibi özelliklerin; artık tüm insanların yararlanabilecekleri birer ilke haline gelmesini sağlarlar. Bkz. Akad, Mehmet; *Genel Kamu Hukuku*, İstanbul 1993, s.17.

54. Sabine, s.138.

55. Goldman, Lucien; *Kant Felsefesine Giriş*, Çev: Avşar TİMUÇİN, İstanbul 1993, s.63.

teriminde deyimler⁵⁶. Sözcüğü, Stoacı hukuk anlayışı, kişisel haklar düşüncesini içermeyen ve hiç bir içerik zorlaması getirmeyen evrensellik olarak görünür⁵⁷. Aslında insan, toplum, devlet, adalet, erdem⁵⁸ gibi kavramların evrensellik düşüncesi ile ilişkilendirilmesi; somut bir sosyo-politik oluşumun soyutlukla ele alınmasına ve içerdiği çelişkilerin gözden uzak tutulmasına yol açar⁵⁹.

Stoa Okulunun kurucusu Zenon (M.Ö.336-M.Ö.264), dünyanın fiziksel düzeninde gözlemlediği, eşitlik, birlik ve toplumsallık ilkelerini, sosyal ve ahlaksal düzeni oluşturabilmek için kullanır. O'na göre, bütün insanlar, adalet ve dostluk yasalarında olduğu gibi, tek bir yasanın geçerli olduğu tek bir devleti oluşturmalıdırlar. Tüm siyasal kurumların üzerinde, insanların bütününden oluşan bir İnsanlık vardır. Bu İnsanlığın esasları, insan aklının aynılığı ve insanlar için ortak olan doğal yasadır. Bundan dolayı, insanlar için, “tek gerçek”, “tek Tanrı” ve “tek devlet” söz konusu olabilir. Bütün dünyaya egemen olan ve bireysel vicdanlara da yansıyan bir doğal yasa bulunur. İnsan, yaratılışı gereği, evrensel nitelikteki bu doğal yasaya bağlıdır. İşte bu evrensel yasa düşüncesi, ilk Stoacıların somut siyasal yapılanmaları eleştirmeleri ve insanı evrensel bir varlık ve dünya yurttaşı olarak görmeleri sonucunu doğurur⁶⁰.

Zenon, Büyük İskender İmparatorluğu'nun meydana getirildiğine ve ulusal sınırların ortadan kaldırılarak, çok çeşitli ulusal kültürlerle sahip halk topluluklarının birleştirilmesi çabalarına tanık olur. Bunlar, Zenon ve öğrencileri üzerinde derin etkiler bırakır. Zenon'un savunduğu “Evrensel Cumhuriyet” de, insanlar sitemlere ve her birinin özel yasaları olan halk

56. Hegel, G. W. Friedrich; *Tinin Görünüşü*, Çev: Aziz YARDIMLI, İstanbul 1986, s.134.

57. Hegel, G. W. Friedrich; *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Çev: Cenap KARAKAYA, İstanbul 1991, s.161.

58. Stoa öğretisine göre, erdem, doğayla uyumlu bir *istemden* ibarettir. Bireyin yaşantısında tek iyi olan erdemdir. Sağlık, mutluluk, mal mülk edinme gibi şeylerin değeri yoktur. Erdem istemde yer aldığından, bireyin yaşantısında gerçekten iyi ya da kötü bir şey yalnız kendine bağlıdır. Yoksul olan birey de erdemli olabilir. Birey tutuklandığında bile doğayla uyumlu yaşam sürdürebilir. Tek gerçek doğru olan erdem, bütünüyle bireyin elindedir. Böylece, kendini dünyasal isteklerden sıyırdığı sürece, her kişi eksiksiz bir özgürlüğe sahip olur. Bkz. Russel, s.257-258; Akarsu, s.58-59, 61; Weber, s.92, 95. Stoacılar göre, insan, doğru ve mutlu bir yaşam sürdürebilmek için, yaşamını doğal yasalara uydurmalıdır. İnsanın başta gelen görevi, dünyanın düzenli akışına akılcı ve etkin katılıştır. Bu ödevi yerine getirmenin oluşturduğu erdem, insanı mutluluğa götürür. Bireyin arzu ve tutkularını doyumak için, bu ödevi yerine getirmemesi ise kötülüktür. Ancak, gerçeği anlayan ve tutarlılık içinde yaşayan Bilge-insan mutludur. Bilge-insan, mutlak ruh barışına erişir ve dünyanın acıları önemsemediği için onu sarsmaz. O, yoksulluklar içinde zengin, zincirler içinde özgür ve hastalıklar içinde de mutludur. Bkz. Tanilli, s.402; Timuçin, s.219-221.

59. Nitekim, bir anlamın ya da kavramın evrenselliğinin aynı zamanda toplumbilimsel soyutlamalar olduğu gerçeğinin atlanması, somut tarihsel bir oluşumun toplumsal ve tarihsel çerçevede dışında kalan bir eleştiriye bağlı tutulmasına ve uzun vadede ideolojik bir ereğe hizmet etmesine (Roma örneğinde görüleceği üzere) yol açar. Bkz. Marcuse, Herbert; *Tek Boyutlu Toplum, İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*, Çev: Aziz ÇALIŞLAR, 2. Basım, İstanbul 1990, s.123.

60. Özcan, s.9, 10.

topluluklarına ayrılır. Zira bütün insanlar *hemşeridirler*, yurttaşlıklar, yani aynı yurttandırlar. Onlar için tek bir yaşam ve tek bir dünya vardır⁶¹.

Zenon'a göre, akıl ve yasa devletin üzerindedir. Zenon, ülküsel devleti, tüm toplumları kapsayacak tek bir evrensel devlet, tek bir Krallık; bilgi tarafından yönetilen, dostluk, eşitlik ve dayanışma üzerine kurulan, insanlar arasında sınıfsal ve/veya ırksal herhangi bir ayırım gütmeyen siyasal bir oluşum olarak tanımlar⁶². Zenon'a göre, her oluşumun temelinde, "logos (evrensel/tanrısal akıl)" vardır. Ona göre, *doğa akılsaldır, akılsallık doğadadır*. Akıl dışı bir şey yoktur. Evrende ne rastlantı, ne de düzensizlik vardır; evrensel düzen her şeyin üzerindedir⁶³.

Cleanthes (M.Ö.331-M.Ö.232/251), evrensel yaşamın Tanrısal ve sonsuz olduğunu belirtir. Chrysippos (M.Ö.277/280-M.Ö.204/206) ise, Stoizm'in doğal hukuk ve adalete ilişkin düşüncelerini daha açık bir biçimde deyimler. Chrysippos'a göre, doğal yasa ve adalet, insana ve Tanrı'ya ilişkin olan en güzeli, iyi ile kötüyü ve haklı ile haksızı birbirinden ayırmaya yarayan ve her şeyin üstünde yer alan birer ölçüttürler. Doğal yasa ve adalet, bütün insanları mutlak denetimi altında tutar. Doğal yasanın ve adaletin kaynağı Tanrı'dır. Kaynağı Tanrı olan ve sağlam akıldan ibaret bulunan bu doğal yasa, insanları bir araya toplar ve onları birleştirir⁶⁴.

Stoalılar, bütün evrene egemen tek yasa düşüncesini ileri sürerler ve kendilerini bir dünya yurttaşı olarak kabul ederler. Yaradılışı gereği evrensel yasaya bağlı olan insan, evrensel ve dünya yurttaşıdır. Bu nedenle, bağımsız devletlerin evrensel devlet uğruna ortadan kaldırılmasını amaçlarlar. Onlara göre, siyasal kurumlar tarafından oluşturulmuş sınırların dışında, insan doğasının ve buna uyan akılsal yasanın ortaya çıkardığı bir *insan türü toplumu* (İnsanlık) vardır. Doğa, insanı, soyutlanmış bir birlik olarak yaratmaz. Tam aksine, büyük bir sitenin (evrenin) yurttaşı, İnsanlığın -"logos"un bir kısmına sahip- bir üyesi olarak yaratır⁶⁵. Bütün insanlar, evrene egemen olan "logos"dan pay alırlar ve "logos"un çocuklarıdır. Stoalılarda evren, yaygın bir "logos" biçiminde, bir bütünsellik olarak tasarlanır. Tüm diğer varlıklar gibi, insan da, bu bütünsellikten bir kıvılcım, bir parça taşımakla ona bağlıdır⁶⁶. Tüm insanlarda, aynı biçimde beliren ve onları birbirine bağlayan evrensel güç olan insan aklı

61. Akbay, s.106; Vecchio, s.32; Özcan, s.11.

62. Amittay, s.79.

63. Okandan, Recai Galip; *Umumi Amme Hukuku, Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi, Unsurları*, İstanbul 1968, s.126; Timuçin, s.218; Akad, s.18.

64. Özcan, s.12; Timuçin, s.219.

65. Özcan, s.9. Benzer görüşler için bkz. Bolay, s.257; Vecchio, s.33.

66. Aster, s.52.

düşüncesinden devinerek, insanı “insan olmak” dolayısıyla saygıdeğer sayan, dünya ölçeğindeki İnsanlık düşüncesine varırlar. Bu bağlamda, birbirini tamamlayan insan hakları ve evrensel olarak bağlayıcı olan bir adalet ve İnsanlığın egemenliği düşünceleri yeşerecektir⁶⁷. Stoalılar, bunun sonucunda, aynı aklın yasalarına uymaları gereken insanların evrensel eşitliğinden söz ederek, evrensel bir devletin yurttaşı olmaları gerektiğini savunurlar. Böylelikle, belli yerlerde geçerli olan uzlaşımsal ayrıcalıkların, evrensel yasa ve akıl kavramlarının, siyasal yönden tüm insanların ayrıcalıksız üyesi olduğu, tek bir dünya devleti görüşünü birlikte getirmemesi beklenemezdi⁶⁸.

Stoalılar, devlete ilke olarak karşı değillerdir; hatta bireyin kamusal yaşama katılmasına da engel olmak istemezler. Nasıl ki, tek bir evren var ve insan da kendini bu evrenin bir parçası olarak kabul ediyorsa, dünya üzerinde de *tek bir evrensel devlet ve tek bir yaşama biçimi* olmalı ve insan kendini, bu tek devletin ve yaşam biçiminin bir üyesi olarak duyumsamalıdır⁶⁹. Stoalıların istediği, yalnızca ahlaksal bir gelişme değildir. Onlar, Site-Devlet yurttaşını dünya yurttaşı haline getirecek bir değişim isterler. Bütün Stoalılar, insanın “gerçek sitesi”nin “evren” olduğunu ve ırk, dil ve site farklarına üstün olarak yüce bir İnsanlık birliğinin egemen olacağını savunurlar. Stoizm, I. yüzyıldan başlayarak, sürekli olarak İmparatorluk yurttaşlığı anlayışını kurmaya ve yerleştirmeye çalışır. Siyasal içerikten kesin olarak arınmış “genel çıkar”a olan bağlılık, ortak bir ahlakın kabulü ve uygar dünyanın birliği kavramı gibi, zengin birtakım genel kuralları içeren Stoizm felsefesi, birçok felsefenin birleştiği bir “pota” halini alır⁷⁰.

İlk Stoaya göre, yaşamın ereği, doğaya uygun yaşamaktır. Doğal yaşam ise, her türlü tutku ve arzudan arınmış olarak akla uygun hareket etmeyi gerektirir. Bunun için, insanın bütün tutkularını yok etmesi ve bütün dış etkilerden kurtulmuş olması gereklidir. Ancak bu durumda, akla göre hareket edilebilir ve gerçek bir özgürlüğe ulaşılabilir. Evrenin bütününe egemen olan bir doğal yasa bulunur. İnsanlar, bu doğal yasaya akıllarıyla ulaşırlar. Ahlakın esası, bu doğal yasaya uymaktır. Doğal yasa, insanlara türdeşlerini sevmeyi emreder. Akıl sahibi varlıkların hepsi, birbirleri için yaratılmışlardır. İnsan için önem taşıyan şey, toplum için de önemli olacaktır. Çünkü insanlar, aynı bedeninin (toplumun)

67. Güriz, s.177.

68. Göze, s.57-58; Akın, s.27; Okandan, *Umumi.*, 1946, s.336. Benzer görüşler için ayrıca bkz. Akarsu, s.59-60; Akad, s.18; Mansel, s.525; Weber, s.96; Lipson, 141-142.

69. Haçerlioğlu, Orhan; *Düşünce Tarihi, Dört Bin Yıllık Düşünce, Sanat ve Bilim Tarihinin Klasik Yapıtları Üstüne Eleştirel İnceleme*, 5. Basım, İstanbul 1987, s.97; Aster, s.57.

70. Özcan, s.9.

organları gibidirler⁷¹. İlk Stoada, *insanın bağımsızlığı ve doğaya uygun yaşama* temel kurallardır⁷².

Stoizm'in devlet ve siyaset düşünceleri de, doğal hukuk anlayışına dayanır. Stoizm, Kynizm'in, yalnızca Site-Devletin bir yadsınması olarak bıraktığı evrensel devlet ve evrensel hukuk düşüncelerine; her türden ulusal, sınıfsal ve ırksal ayrımları, gerçek bir bütünlük olan İnsanlığı bölen kavramlar olarak yadsıyıp, ahlaksal bir içerik kazandırır⁷³. Zira, "Stoalı-bilge"nin sosyal ülküsünü, tek bir yasayla yönetilen evrensel devlet ve dünya yurttaşlığı oluşturur. Stoalılar, ilk "kozmpolitan"lar olup, *tüm dünya bizim kentimizdir* diyerek, bir dünya toplumu ülküsü çizerler. Doğal yasa, bu evrensel devletin bir tür anayasasıdır. Dünya yurttaşlığı herkese açıktır. Kaldı ki, Evrensel-Devletin yurttaşı olan insanlar, ortak bir yetiye (akla) sahip olmakla, birbirleri için yaratılmışlardır ve öz itibarıyla birbirlerine benzerler. Pek çok Site-Devlet yasaları vardır, fakat aklın yolu birdir. Bu nedenle, Site-Devlet yasaları evrensel devletin yasalarını ölçüt almalı ve ona uymalıdır⁷⁴.

Hiç olmazsa, ahlaksal bir ülkü olarak, Evrensel-Devletin, tüm insanların kardeşliği, sınıf, ırk, köle-özgür ve ulus ayrılıklarının üstünde, insanların yalnızca insan olmaları dolayısıyla hakça eşitlikleri anlayışının, Stoa Okulunda sürekli savunulduğu görülür. İlk kez, tüm insanlara yalnızca insan olmalarından dolayı bir değer olarak bakan ve Evrensel-Devletin eşit ve özgür yurttaşlığını ona layık gören bir düşünce sisteminin ufku Stoalılar tarafından açılır. İnsanlar arasında, barış ve güven egemen olmalıdır. Aksi durumda, doğal hukuk ve doğal adalete aykırılık ortaya çıkacaktır⁷⁵.

III- ROMALILARDA EVRENSELLİK DÜŞÜNCESİ

Roma, siyasal-felsefi düşünce tarihine kendine özgü bir düşünce armağan etmez. Soyut felsefi düşünceler ve siyasal kurumlar, "köylü-asker Romalı"nın ilgisini çekmez. Romalılar, uzun süre, soyut düşüncelerle tartışılmasını, "felsefe yapılmasını" zamanın boşa harcanması olarak algılar ve aşağılarlar. Hukuk, Romalının kabul ettiği tek soyutlamadır. Yunanlının ele aldığı olgular, Romalı tarafından hukuksal kavramlarla düşünülür. Olayların zorlamasıyla devlet yapısında önemli bir değişiklik meydana gelmediği sürece, Romalıların hiçbir siyasal doktrine gereksinimleri olmaz. Bir bakıma, *kılıcın çözüme*

71. Akbay, s.106; Özcan, s.10; Göze, s.57; Vecchio, s.32-33; Okandan, *Umumi.*, 1968, s.157.

72. Ateş, *Demokrasi.*, s.45; Okandan, *Umumi.*, 1968, s.157; Akarsu, s.58; Bolay, s.256.

73. Öktem, s.602-603; Amittay, s.79; Okandan, *Umumi.*, 1946, s.336-337; Okandan, *Umumi.*, 1968, s.157.

74. Haçerlioğlu, s.97; Aster, s.57; Okandan, *Umumi.*, 1968, s.158; Akın, s.28; Öktem, s.604; Göze, s.58.

75. Göze, s.58; Öktem, s.603-604.

kavuşturamadığı sorunları hukuk çözer ve Roma'ya hukukçular ile askerler yeterli olur^{76,77}. Bununla birlikte Romanın, gerçekleştirdiği karmaşık siyasal örgütlenmelerini hukuksal bir yapı içine oturtup ideolojik söylemlerle çepçevre donatmış olmasının, siyasal düşüncelere önemli bir katkı yaptığı gerçeği de yadsınamaz. Roma, daha sonraki çağlara hukuk anlayışını (ya da hukuk bilimini) miras bırakmakla kalmaz, dahası Yunan felsefelerini Lâtince'ye çevirerek, bu felsefeleri günlük yaşama uygulayarak, Antik Yunan'ı Hristiyan Avrupası'na bağlayan önemli bir köprü işlevi de görür^{78,79}.

İmparatorluğun ilk iki yüzyılı boyunca siyasal düşünce, özellikle özgürlük sorunu üzerinde durur. Bu soruna bir çözüm arayanlar, genellikle yeni otorite/erk ile doğrudan ilişki içinde bulunan eski yönetici sınıflardır. Gerçekte bunlar arasında hemen hiç kimse eski rejime geri dönülmesini arzulamaz. Yazılarında Cumhuriyet dönemi kahramanlarını yüceltenler bile, bu kişilerin temsil ettiği siyasal sistemi övmediklerini, yalnızca bu kişilerin ahlaksal üstünlüklerini örnek olarak vermekle yetindiklerini vurgularlar. Savundukları, cumhuriyetçi anayasa değil, fakat cumhuriyetçi erdemlerdir. Herkes, bu büyük İmparatorluğun, bu büyük (siyasal) bedenin tek bir baş tarafından yönetilmesi gerektiğine inanır. Böylece, bu "eski sınıf", hedefi siyasal yapıyı değiştirmek olmadığından, kişisel erkle özgürlükleri bağdaştıracak ya da hiç olmazsa bireye özgür olduğu inancını verecek bir ideoloji arayışı içine girer ve bunu Stoacı felsefede bulur⁸⁰.

A- Orta Stoa'da Evrensellik

Orta Stoa (M.Ö.II. ve I. yüzyıllar) öğretisine göre, Tanrısal varlığın bedeni olan "evren", zorunlu olarak lekesiz bir güzelliğe sahip bir organizmadır. Evrenin mükemmelliği, sonsuz bir zekayı da içerdiğini kanıtlar. Evren, insan ruhunun,

-
76. **Ağaoğulları/Köker**, *İmparatorluktan Tanrı Devletine Siyasal Düşünceler*, Ankara 1991, s.12-13; **Akn**, s.29; **Vecchio**, s.35; **Akbay**, s.116.
77. Yunanlılar, çeşitli *polis*'lerdeki farklı yönetim biçimlerinin yol açtığı sorunlarla karşılaşmalar ve karşılaştırmalı bir yaklaşım kullanarak, soruna düşünsel düzeyde çözüm ararlar. Oysa Romalıların, siyaset üzerinde düşünmeye yöneltecek böyle bir sorunları yoktu; daha doğrusu, çevrelerindeki diğer rejim türlerinin kafalarında böyle bir sorun yaratmaları olası değildir. Çünkü Romalılar, gözlerini dışa çevirdikleri zaman, bunu diğerlerinin toplumsal ve siyasal düzenlemelerini anlamak için yapmazlar. Komşularıyla ilgilenmelerinin tek nedeni, onları yenmek ve egemenlikleri altına almaktır. Doğal olarak, yeniip kul-köle kıldıkları halkların anayasaları, kurumları, onlara göre hiçbir değer taşımaz. Dolayısıyla bunların incelenmesi, kendi sistemleriyle karşılaştırılması da gereksizdir. Bkz. **Ağaoğulları/Köker**, *İmparatorluktan.*, s.13. Benzer görüşler için ayrıca bkz. **Akn**, s.29-30.
78. **Ağaoğulları/Köker**, *İmparatorluktan.*, s.1.
79. Yaşanan sınıf mücadelelerinin çetinliği, Roma ideolojisine özel bir ayırt edici nitelik verir. Bu ideoloji, her şeyden önce; siyasal, ahlaksal ve adli sorunlarla ilgilenir. Bir hukuk kuramının oluşturulması işi bütün hepsinin önüne geçer. İşin kökünde, insanın insan tarafından sömürülmesini sonsuz, ölümsüz ve *doğal* ilan etmek söz konusudur. Roma, Yunanistan'ı M.Ö.146'da boyunduruğu altına alır; ikisi arasında sıkı bağlar oluşur ve daha ileri olan Yunan kültürü, Roma uygarlığının kaynaklarından biri olur. Bkz. **Cogniot**, s.104. Roma ve Yunan kültürlerinin birbirleriyle etkileşimi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. **Russel**, s.277-284; **Lipson**, s.142 vd.
80. **Ağaoğulları/Köker**, *İmparatorluktan.*, s.63-64.

bedenin bütün kısımlarında varolması gibi her yerde hazır olan bir varlıktır. Evrendeki kötülük, Tanrısalığa olan inancı sarsmamalıdır. Çünkü kötülük, iyiliğin ortaya çıkmasına yardım eder. Adaletsizlik, korkaklık ve ölçsüzlükle çatışan adalet, cesaret ve ölçülülük daha canlı bir ışıkla parlarlar. Kötülük, evrensel uyumu sağlar. Eksiklik, yalnız ayrıntılardadır; eşyanın bütünü mükemmeldir. Kıvılcım aleve, damla okyanusa göre ne ise, insan da, Tanrı-evren'e (Pantheizm'e) göre odur⁸¹. İnsan, bireysel ve toplumsal bir varlıktır. Hem kendine, hem de topluma karşı, doğa ve insan öz çizgisinin getirdiği ahlaksal zorunlulukları, iyiyi ve erdemi gerçekleştirmekle yükümlüdür. "İnsan", öncelikle kendi kişiliğinde saklı ülküleri gerçekleştirmekle yükümlü bir birey; sonra da, İnsanlıkla ilgili temel erdemleri gerçekleştirmekle yükümlü İnsanlığın bir üyesi olarak ortaya çıkar. Toplumsal olan öncelik taşımakla birlikte, bu, bireyi topluma feda etmek anlamına gelmez. Bireysel olan, toplumsal olana adalet ve uygar zorunlulukların yerine getirilmesi yoluyla bağlanır. Bu öğretilerde, sosyal, ekonomik, siyasal ayrıcalıklarla birlikte, insan olmak, kamuya yararlılık ve şefkat ülküleri ortaya konularak, insanlar arasındaki ilişkilerin ahlaki birlik oluşturması gerektiği vurgulanır⁸².

Orta Stoalı olarak kabul edilen filozofların en ünlüleri, Panaitios ve Poseidonios'dur. Panaitios (M.Ö.180/185-M.Ö.110), Stoa öğretisini Roma'ya sokan filozoftur⁸³ ve Stoa felsefesini bir tür "insancılık felsefesi" haline getirmek ister. Bu bağlamda, İlk Stoalıların *insanlar arasında yalnızca akıllılar ile budalalar arasında ayırım vardır; bunun dışındaki ayrımların önemi yoktur* biçimindeki görüşlerine ve aynı doğrultudaki *kendini tutkularından kurtarmış, yaşamına aklını egemen kılmış Bilge-insan* ülküsüne karşı çıkar. *Bütün insanlar için aynı ülküyü kabul etmenin bir anlamı var mıdır?* diye sorar ve bu soruya *her insanın ülküsü, kendi şahsında bulunur* biçiminde cevap vererek; bütün insanlar için geçerli olacak tek bir ülkü göstermenin bir anlamsız olacağını, bir kimseye doğru ve uygun gelenin başkası için yanlış ve aykırı olabileceğini vurgular⁸⁴. Böylece Panaitios, temellerini Kynizm'de bulan, "Bilge-insan"ın tüm duygulardan arınması ve bir duygusuzluk hali içine girmesi gerektiği düşüncesini yadsır. Kendine yeterlik ülküsü yerine, topluma yararlılık, insanlık, duygudaşlık ve şefkat ülkülerini yerleştirir. Akıl, herkesi; bilgiyi de budalayı da bağlayan genel bir yasadır. Ayrıca sınıf, doğal yetenek, servet, şan ve şeref gibi ayrıcalıkları -İlk Stoalıların görüşlerinin aksine- önemli bulur ve bu ayrıcalıkların insanların eşitliklerine engel oluşturmayacağını belirtir⁸⁵.

81. Weber, s.94-95.

82. Öktem, s.607-608; Amittay, s.78, 357; Sabine, s.147, 152, 157.

83. Mansel, s.525.

84. Sabine, s.147; Aster, s.68.

85. Russel, s.410; Sabine, s.148.

Panaitios, adalet ve hukukun, insanlara insan olmanın gerektirdiği yeter hakları tanınması gerektiğini belirtir. İlk Stoalılara kıyasla daha siyasal olan Panaitios'a göre, ayrı uluslar ve devletler, haklı ve meşru kurumlar olup; tıpkı bireyin kendi kişiliğinde taşıdığı ülküyü gerçekleştirmek zorunda olması gibi, her ulus ve devletin de tarihsel süreç içerisinde kendine ait olan ülküsel görevi yerine getirmeleri gerektiğini vurgular. Bu görüş, aslında, Panaitios'un Roma'ya karşı duyduğu hayranlıktan ve Roma'ya felsefi bir üstyapı kazandırılması kaygısından kaynaklanır. Kaldı ki, Roma'nın bir devlet olarak tarihsel ülküsü, bütün dünyaya egemen olmaktır ki (İlk Stoalıların çok uzak bir gelecekte gerçekleştirebileceğini sandıkları *evrensel devlet* ülküsü), bu ülkü Roma devleti ile gerçekleşmiştir⁸⁶.

Poseidonios (M.Ö.135-M.Ö.51)'a göre, doğal hale henüz çok yakın bulunan ilk insan, her türlü erdeme sahiptir. Özgürlüğe de sahip bulunan bu insanın, bir şeye arzu ve istek duyması söz konusu değildir. Kötü duygu ve eğilimlerden de uzak olan bu insanın yaşayışı yalındır ve insanlar arasında sürekli barış egemendir. Doğal yaşamdan uzaklaştığı oranda insan, elindeki bütün bu güzellikleri yitirir⁸⁷.

İlk Stoa'da olduğu gibi, Orta Stoa öğretisinde de, insanlar, ilk başta her türlü erdemin hüküm sürdüğü *doğal yaşam* halinde mutlu olarak yaşıyorlardı. İlk dayanışma ilkeleri temelinde tam bir barış ortamı söz konusudur. İnsanlar burada yalın ve doğal yaşarlar. Tekniğin gelişmesi ve kötü niyetli insanların ortaya çıkmasıyla, bu yaygın mutluluk son bulur ve adaleti egemen kılmak için yazılı yasalara gerek duyulmaya başlanır. Adalet, insanların onsuз onurlarının korunmasına olanak olmayan yeter haklarını güvenceye alan ve bu hakların yaşama geçirilmesini sağlayan bir hukuk düzenidir⁸⁸.

B- Son Stoa (Roma Stoası)'da Evrensellik

İmparatorluk döneminde Stoacılık (M.S. I. ve II. yüzyıllar), Romalıların elinde, siyasal düzen ile özgürlük arasındaki ilişkiyi çeşitli biçimlerde düzenleyebilen esnek bir öğreti durumuna gelir. Bu öğreti, özgürlüğün objektif ve siyasal bir tanımını vermez. Tersine, birbirinden çok farklı iki özgürlük anlayışından, yani bir yanda "Bilge-insan"ın mutlak içsel özgürlüğünden, öte yanda özgürlüğün dışsal boyutu olarak bir düzenle uyum içine girilmesinden söz eder. Bilge-insan, içsel bakımdan tam anlamıyla özgür olduğundan, kendini dışsal dünyadan soyutlayıp tümüyle kendi içine çekilebilir. Dolayısıyla hiçbir şey

86. Amittay, s.81; Aster, s.68-69; Sabine, s.147-148; Russel, s.410.

87. Okandan, *Umumi.*, 1968, s.172.

88. Okandan, *Umumi.*, 1946, s.684; Öktem, s.608; Sabine, s.147.

onun özgürlüğünü ortadan kaldıramaz; hatta gerekirse, her türlü baskıdan kurtulabilmek için son çare olarak kendi yaşamına son verebilir. Buna karşılık, dışsal düzeyde özgür kalabilmenin koşulu, bir düzene uyum sağlamaktır. Uyulan bu düzenin kişiye rasyonel görünmesi gerekir; çünkü kişi, ancak bu şekilde özgür olduğunu kabullenir. Fakat bu noktada, rasyonel düzenin ne olduğu sorusuyla karşılaşılır. Bu soruya, Stoa felsefesinden, herkesin işine gelebilecek bir yanıt bulunabilir: Kişinin uymayı kabul ettiği düzen, doğal olarak ona rasyonel görünen düzendir. Böylece Stoizm, her türlü oportünist davranışı doğrulayarak; soylulara gerek düzene bağlanmalarını, gerek onurlu bir biçimde kendi köşelerine çekilmelerini meşrulaştıracak bir ideoloji vermiş olur⁸⁹.

Bu dönemin önemli filozofu Çiçero (M.Ö.106-M.Ö.43), devleti her şeyden üstün tutar. Onun bir insanda aradığı en büyük değer, “devlete yararlı olması”dır. En büyük erdem olan “devlete yararlı olmak”, onun için, verilecek en iyi ders ve Bilge-insanlara düşen en önemli görevdir. İnsanların bir yığın, bir birikinti olmaktan kurtulup bir *halk* meydana getirebilmeleri, yani siyasal bir toplum haline gelebilmeleri, şu üç koşulun bir araya gelmesine bağlıdır: Çok sayıda insanın bir arada bulunması, bu insanların ortak yasaları kabullenmesi ve ortak yararlanma. Toplumsallık duygusu, insanda zaten vardır. İnsanlar doğa ile başa çıkamayacaklarını sezdikleri için topluma katılırlar. Çiçero’ya göre, devlet ve hukuk doğanın eseridir. İnsanlar bu ikisini ancak akıllarıyla algırlar⁹⁰. Hukuk, insan iradesinin bir ürünü değildir; doğada zaten vardır. *Hukuk, ortaktır; herkesçe benimsenen, herkesçe boyun eğilendir*. İnsan bunu akıl yoluyla kavramaktadır. Ona göre, bir tek yasa vardır. Akıl yolu ile kavranan, doğaya uygun düşen ve herkese uygulanabilen bu yasanın çağrısını; kendini bilen hiçbir insan duymazlıktan gelemes. Ortak yargıların ve bir yasalar birliğinin bulunduğu her yerde, ortak bir hukuk da vardır. Bu hukuka, aynı buyruklara boyun eğen insanların ortak dünya görüşü de denebilir. Nitekim insan, kendi kendine benzediği kadar başkalarına da benzer⁹¹.

Çiçero, “iyi bir Krallık”tan yanadır. Krallık da öteki yönetimler gibi bozulabilir, fakat özgürlük ile otorite arasındaki dengeyi sağlayabilen de ancak odur. Böyle bir yönetimin herhangi bir devrime yol açması düşünülemez. Belli bir düzen içinde, herkes kendine düşen işi görür, yetkileri kullanır, haklarını da var gücüyle savunur. Çiçero, bu biçimde bir örnek devlet tasarlamakla kalmıyor, bunu belli bir kente, Roma’ya uyguluyor. Bu Site-Devletin varlığını

89. Ağaoğulları/Köker, *İmparatorluktan*, s.64-65.

90. Vecchio, s.36; Akın, s.35; Akad, s.21; Akbay, s.117.

91. Prelot, Marcel; *Politika Bilimi*, Çev: Nihal ÖNOL, İstanbul 1972, s.26; Vecchio, s.35-36; Akın, s.38-39.

sürdürmesi, özgürlük ile baskı oranının ayarlanmasına bağlıdır. Bu ayarlama gereğince yapıldığında, bütün sınıflar arasında bir uyuşum elde edilecektir⁹².

Seneca (M.Ö.4-65) ise, siyasetten çok ahlak üzerinde durur. Doğal ya da Tanrısal determinizm öğretisini benimseyerek, insanın yazgısının doğduğu anda saptandığını, dolayısıyla başına gelen kötü olaylara bile katlanması ve yazgısından şikayet etmemesi gerektiğini savunur. Fakat, O, aynı zamanda insanın özgür istence sahip olduğunu belirtir ve kişinin ahlaklı bir yaşam sürebilmesinin özgür istencini kullanarak doğayı izlemesiyle olası olacağını da vurgular⁹³. Seneca, bir takım ahlaksal ilkeler ortaya koymak ereğiyle, Yunan düşüncesinde yer alan *altın çağ* söylencesine başvurur. İnsanların devlet öncesi yaşadıkları doğal toplumsal durumda, eşit, özgür, yalın ve mutlu bir yaşam sürdürdüklerini belirtir. Bütün kötülüklerin kaynağı, bu doğal yaşamdan ayrılmaktır. Mala mülke sahip olma tutkusu nedeniyle özel mülkiyet ile kölelik belirir; bunların ardından da kötülükleri ve bozuklukları dizginlemek için hukukla ve güçle bezenmiş bir siyasal kurum olarak “devlet” ortaya çıkar. Ancak Seneca, doğal duruma geri dönülmesini salık vermez ve bu yüzden bütün bu kurumları kabul eder. Ona göre yapılacak olan şey, bu kurumlar içinde kalarak doğruluğun sağlanmasına çalışmaktır⁹⁴.

Seneca, siyasal erkin, şiddete ve acımasızlığa başvurmaksızın insanları yönetmesi gerektiğini açıklamaya çalışır. Roma'nın artık bir Cumhuriyet olmadığını ve İmparatorun Cumhuriyet örtüsü altında saklandığını belirtmekle birlikte, cumhuriyeti savunmaz, hatta monarşinin o dönem için gerekli yönetim biçimi olduğunu ileri sürer. Seneca'nın monarşiyi yeğlemesinde, cahil olan kitlelerin yönetimi olarak algıladığı demokrasiden *tiksinmesinin* de rolü vardır. Böylece *doğa tarafından tasarlanan Krallık*, Roma için en iyi yönetim olarak belirir; “Bilge-insan” a ise, Kralı, insaf ve adalet sınırları içinde tutma işlevi verilir⁹⁵. Seneca, bununla birlikte, Bilge-insan için yalnızca kamusal bir yaşamı salık vermez ve bu konuda epey ikircikli bir tutum takınarak; siyasal yaşama katılıp katılmama sorusuna birbirine karşıt iki yanıt verir: Sarayda yaşadığı dönemde verdiği ilk yanıtta, görev kavramı üzerinde durarak, Bilge-insanın devlet işlerinden uzak durmamasını savunur. Ona göre, birey, her koşulda görevlerine sıkıca sarılmalı ve topluma, İnsanlığa yararlı olmaya çalışmalıdır. Erdemli olmak, kamusal iyiliği gözetmekle, yurttaşlık görevlerini eksiksiz yerine getirmekle olasıdır. Hatta yurttaş olarak tüm hak ve görevlerinden yoksun bırakılmış olsa bile, *bir insan olarak öne çıkmalı* ve doğruluğu

92. Akın, s.37-38; Akbay, s.119-120. Benzer görüşler için bkz. Okandan, *Umumi.*, 1968, s.170-172.

93. Ağaogulları/Köker, *İmparatorluktan.*, s.65; Bolay, s.256.

94. Okandan, *Umumi.*, 1968, s.39, 173; Ağaogulları/Köker, *İmparatorluktan.*, s.66.

95. Ağaogulları/Köker, *İmparatorluktan.*, s.66-67.

izlemekten caymamalıdır. Buna karşılık, saraydan ayrıldıktan sonra verdiği ikinci yanıtta; Bilge-insanların, toplumsal ve siyasal yaşamdan uzak durarak, bilgelik ve felsefeyle uğraşp, bu yolla insanlara yararlı olmaya çalışmaları gerektiğini savunur. Çünkü Ona göre, dünyada, Bilge-insana uyacak ya da Bilge-insanın uyacağı bir devlet bulunmaz. Bilge-insan, kendini kötü siyasal yaşamın bozucu etkilerinden kurtarmalı ve felsefeyle uğraşarak insanlara erdemi öğretmeye çalışmalıdır. Böylece Seneca, Bilge-insanın düşünceleriyle geleceğin toplumunu hazırlama/etkileme yoluna başvurması gerektiğini ve ancak bu biçimde *bütün insanları ve tanrıları kapsayan devlete* (ilk Stoacıların evrensel devletine) hizmet edebileceğini açıklar⁹⁶.

Seneca, evreni yöneten üstün bir gücün varlığını kabul eder. Dünyanın yönetimi için evrenin yaratıcısı tarafından bir takım yasalar konulduğunu ileri sürer, insanlar arasında kardeşlik ilişkilerinin gerekliliği üzerinde durur. Doğal varlıklar olan insanların, birbirlerine haksızlık etmelerini günah olarak karşılar⁹⁷. Seneca'ya göre, *insan; dünyayı, insan ırkının ortak ikametgahı olarak görmelidir. İnsanın bütün gözlemledikleri aslında tekdir ve insan büyük bir vücudun parçasıdır*⁹⁸.

Seneca'nın yazgı ile özgürlüğü ilişkilendiren düşünceleri, Son Stoa öğretisinin diğer önemli filozofları Epictetos ve İmparator Marcus Aurelius Antonius tarafından da dile getirilir. Her ikisi de, insanın yazgısına boyun eğerek, Tanrı'nın ona bu dünyada verdiği rolü (ister bir köle, ister bir İmparator rolü olsun) gerektiği gibi yerine getirerek mutlu olacağı inancındadırlar. İlk Stoa'nın evrensel doğa yasaları anlayışını sürdürerek, bütün insanların yurttaşı oldukları Evrensel-Devlet düşüncesine sıkıca bağlı kalmış olmalarına karşın, var olan devlete (Roma'ya) mutlak boyun eğilmesi gerektiğini de savunurlar. Onlara göre insan, evrensel devlet ile Roma arasında bir ayrım gözetmeksizin her ikisine de hizmet etmeli ve yurttaşlık görevlerini eksiksiz yerine getirmelidir⁹⁹.

Epictetos (50-138), yaşamdaki en yüksek erdemin *doğaya uygun yaşamak* olduğunu belirtir. İnsan, erdeme kendi gücü ile ulaşabilir. İnsanın kendisi ve doğa ile uyum içinde olması, akli egemen kılmasına bağlıdır ve bunu başarması onu mutluluğa götürür. Başlı başına bir değer olan "erdem" in dışında kalan bütün şeyler değersizdir. Yaşam, tek başına bir erek değildir ve aslında aldırış edilmeyecek değersiz şeyler arasında yer alır. Ölüm için de aynı şey geçerlidir.

96. Ağaoğulları/Köker, *İmparatorluktan.*, s.67-68.

97. Okandan, *Umumi.*, 1968, s.173; Özcan, s.16.

98. Özcan, s.16.

99. Ağaoğulları/Köker, *İmparatorluktan.*, s.70.

İnsan, erdemini tek gerçek olduğunu kavratsa, başına hiç bir kötülük gelmez¹⁰⁰. Epictetos'a göre, tüm insanlar Tanrı'nın çocuklarıdır ve bu nedenle de birbirlerine eşittirler. İyi bir Site-Devlet yurttaşının yasalara boyun eğmesi gibi, tüm insanlar Tanrı'ya boyun eğmelidirler. Kaldı ki, tüm insanlar, rollerin Tanrı tarafından dağıtıldığı bir oyunda oyuncudurlar. İnsanların görevi, yüklendikleri rol ne olursa olsun o rolü oynamaktır. Evrenle uyumlu olan yaşantı iyi yaşantıdır; evrenle uyumlu olmak ise, Tanrı'nın istemine boyun eğmekle birdir¹⁰¹. İnsan toplulukları, bireylerdeki aklın eşitliğine dayandığından, bu topluluğu tek bir ulusla sınırlamak için neden yoktur. İnsanlar aynı ölçüde aynı akıldan pay aldıkları için, tek bir bedenini parçaları durumundadırlar. Böylece denebilir ki, insanların ortak yasası *tek bir akıldır*; tek bir yasaya bağlı olan bütün bu insanlar da *tek bir devletin* yurttaşları olacaklardır¹⁰².

Marcus Aurelius Antonius (121/124-180) ise, herkes için aynı yasaların bulunduğu, eşit haklarla ve eşit konuşma özgürlüğüyle sürdürülen ve yönetilenlerin bütün özgürlüğünü büyük ölçüde sağlayan, yüce bir *ilkel-yönetimi* savunur. Bu ülkü, Roma İmparatorluğu'nda tutarlı bir biçimde sağlanamaz¹⁰³. Ona göre, insan, ancak topluluk açısından incelenebilir. İnsan, ancak toplum için çalıştığı zaman kendini iyi hisseder; çünkü bütün insanlar akrabadırlar ve toplumsal bir bütün oluştururlar. Bu bütün içerisinde yer alan her insan, esaslı ve organik bir tamamlayıcı parçadır. İnsanın her eylemi bütüne hizmet etmeye yönelik olmalıdır ve insan birlikte yaşadıklarını gönülden sevmelidir. Kendini birlikte yaşadığı insanlardan ayıran insan, İnsanlık kökünden de kendini ayırmış olacaktır¹⁰⁴. Antonius'a göre, tek bir gerçek, tek bir yasa, tek bir Tanrı ve tek bir evren vardır. İnsanlar arasında dağıtılan aynı ve tek bir ruh vardır ve bütün insanlar, kaynaklarını bu ruhtan alırlar. Doğanın ve İnsanlığın tek bir temeli, evreni yöneten tek bir güç vardır: Akıl. İnsanlar için, evreni yöneten bu aklın emirlerine uygun hareket etmek gibi yüksek bir görev vardır. Evreni yöneten akıl, insanlara, ortak bir ereği gerçekleştirmek için tek bir siyasal oluşum halinde birleşmelerini emreder. Antonius, yaşamı boyunca, insanların hepsinin tek devletin birer unsuru olarak aynı siyasal oluşum

100. Gökberk, s.131-132; Okandan, *Umumi.*, 1946, s.688; Hilav, s.63; Russel, s.394-395.

101. Russel, s.266-267; Akarsu, s.73.

102. Akarsu, s.73-74.

103. Russel, s.272.

104. Akarsu, s.71-72. Görüldüğü gibi, Antonius'un bu görüşü Stoa öğretisinden farklı noktalar içerir. Aslında, Stoa öğretisinde birbiriyle sürekli çatışan iki yön gözlenir: Bir yanda tek kişinin bütün için, toplum için yaşaması, öte yanda da herkesin kendisi için yaşaması, kendisiyle ilgili olmayan her şeyden bağımsız kalması ve kendi erdemi ile yetinmesi. Birinci yön, insanlara başkaları ile topluluk kurmaya çalışmalarını öğütler; ikincisi ondan yüz çevirmeyi. Birinci yönden, doğruluk, adalet, toplu yaşama, insan sevgisi erdemleri ortaya çıkar; ikincisinden iç özgürlük ve erdemli olma mutluluğu. Birinci yön, Evrensel-Devletçilikte doruğuna erişir; ikincisi Bilge-insanın kendi kendine yeterliliğinde. Bkz. Akarsu, s.76.

içerisinde birleşmelerini arzular¹⁰⁵. Her şey, evrensel bir bağla çok güçlü bir biçimde birbirine bağlıdır. Bu nedenle, toplum için yararlı olan bir şey, birey için de “iyi”dir; aynı biçimde birey için “iyi” olan bir şey, toplum için de “iyi”dir¹⁰⁶. Antonius’a göre, kendisinin iki yurdu vardır: *Antonius olarak Roma; fakat bir insan olarak Dünya*¹⁰⁷.

IV- ORTAÇAĞ’DA DANTE ALIGHIERI’NİN EVRENSEL KRALLIK DÜŞÜNCEİ

A- Genel Olarak

Ortaçağ’da Petrus Damiensis, Wippo, Vido Osnaburgensis, Engelbert de Volkesdorf, Yurdanus d’Osnabruch ve Fârâbi gibi filozofların Dante’den önce bir “evrensel devlet” düşüncesini ortaya atmış oldukları görülür. Damiensis’e göre, dünyadaki bütün Krallıklar İmparatora bağlı olmalıdır. Wippo’ya göre, bu İmparator dünyanın başı olmalıdır. Volkesdorf (1250-1311), İnsanlığın, tek yasası olan tek bir ulus olduğunu ve daha sonra tek bir “cumhuriyet” oluşturacağını savunur. Bütün Krallıklar, tek bir Hristiyan İmparatorluğuna ve Hristiyan İmparatora bağlı olmalıdır. Hristiyanlık bütün dünyaya yayılınca, kendiliğinden bir evrensel İmparatorluk kurulmuş olacaktır. Fârâbi (870-950) ise, insanların meydana getirdikleri toplulukları yetkin olup olmamaları açısından ikiye ayırdıktan sonra; yetkin olanları da *küçük*, *orta* ve *büyük* diye üçe ayırır. *Büyük topluluktan* kastettiği, Stoizm anlayışına da uygun olarak, diğer bütün küçük ve orta toplulukların hepsini içine alacak olan dünya topluluğudur. Bütün insanları içine alan bu evrensel toplum, toplulukların en yetkinidir. Evrensel toplum, bütün ulusları mutluluğa ulaştırmaya çalışan üstün bir dünyadır, yani en büyük ve üstün olan sitedir¹⁰⁸.

Ortaçağ’da İnsanlığın tümü, Tanrı tarafından kurulan, monarşik ve tek bir devlet olarak görünür ve içindeki her yapılanma -Kiliseye bağlı olsun veya olmasın- hakkını bu asıl birlikten alır. Bu anlayışa en açık, en çarpıcı anlatımını kazandıran filozof, Dante Alighieri (1265-1321)’dir. Devlet (Evrensel Krallık), “Monarşi Üzerine” adlı eserinde, en yüksek düzeye yükseltilir, yalnız haklı çıkarılmakla kalmaz, aynı zamanda yüceltilir ve övülür. Eserde, Dünyanın güvenliği ve yararı için Evrensel Krallığın zorunluluğu öne sürülür¹⁰⁹. Evrensel Krallığın zorunluluğu savı, Ortaçağ dizgesinin sınırları içinde bir anlamda

105. Okandan, *Umumi.*, 1968, s.174-175. Benzer düşünceler için bkz. Hilav, s.63; Ertop/Yetkin, s.227; Russel, s.397; Okandan, *Umumi.*, 1946, s.689-690; Özcan, s.18.

106. Russel, s.397; Ertop/Yetkin, s.227.

107. Özcan, s.18.

108. Okandan, *Umumi.*, 1968, s.220, 235-239; Özcan, s.23-25.

109. Cassirer, s.114.

geçersiz kalır veya tam anlamıyla gerçekleştirilemez. Çünkü tümüyle ortadan kaldırılamayan bir temel engel her zaman için varlığını korur: Devlet, ereği ve adaleti yönetmesi bakımından “iyi”; ancak, Hristiyan dogmasına göre, kökeni bakımından “kötü”dür. İlk Hristiyan filozoflarının hepsi bu konuda uyuşur. Hristiyanlık anlayışında, “Tanrı Krallığı”nı tüm olarak dünyasal gerçeğe aktarabilmek olası değildir. Böylece, Dünya Krallığı, ancak, kutsal ya da kutsanmış, Tanrı Krallığına benzetilebilir. Tıpkı Tanrı Krallığında, İsa’nın Kral oluşu gibi, Evrensel Kral da, Dünya Krallığında, İsa’nın temsilcisi niteliği ile egemen olmalıdır¹¹⁰.

Kralların Papaya karşı giriştikleri savaşlar, “Hristiyan Birliği Ülküsü”nü tehlikeye düşürür. Bütün bunlara son vermenin tek çaresi olarak *dünya çapında barışın sağlanması* gereğini düşünen Dante; yalnız Hristiyan birliği için değil, aynı zamanda bütün uluslar arasında barışın sağlanabilmesi için de Evrensel Krallığın zorunluluğunu ispata çalışır¹¹¹. Tehlike içindeki düzeni yeniden oluşturabilecek en iyi aracın Evrensel Krallık olduğunu kabullendirmeye çalışır. *İnsanlığın son yazgısındaki birlik*, O’nu, bütün ulusları ve dünyayı kendi yasaları altında toplayan tek bir Krallık düşüncesine götürür¹¹².

Dante de, Aristoteles gibi, “toplumun doğal bir özü olduğu” varsayımından yola çıkar. Toplumun doğal oluşu, Dante’ye göre, metafiziğin bize açıkladığı yasaların topluma da uygulanabilirliği sonucunu doğurur. Nedenler zincirinde ilk nedene ulaşılmasının zorunluluğuna ya da “parça” ile “bütün” ya da “bir” ile “çok” arasındaki ilişkilere ilişkin metafiziksel yasaların evrensel bir kapsamı vardır. Dolayısıyla bunlar, evrenselin belli bir düzeyi olan toplum için de geçerlidirler. Böylece, *insanlar dünyası evrenin içine katılır ve evrensel yasalar ile toplumsal yasalar aynı öze sahip olurlar*¹¹³. Dante, buradan hareketle, toplumun bir siyasal erk şeklinde örgütlenişinin gerekliliğini ortaya koymaya çalışır.

Gerçekten Dante, “Monarşi Üzerine”nin hemen başında, çok yararlı bulduğu, fakat hiç kimse tarafından bilinmediğini belirttiği, dünyasal monarşinin (Evrensel Krallık) bilimini yapmak istediğini belirtir. Dünyasal monarşi kavramından şunu anlar: *İmparatorluk* (Evrensel Krallık) *olarak adlandırılan dünyasal monarşi, tek kişinin üstünlüğüdür; bu üstünlük, zaman içinde yaşayan*

110. Schilling, Kurt; *Toplumsal Düşünce Tarihi, Birey-Topluluk-Toplum*, Çev: Nihal ÖNOL, İstanbul 1971, s.185-186; Cassirer, s.114.

111. Amittay, s.109; Akın, s.62.

112. Crozat, Ch.; “Dante Alighieri’nin Devlet Nazariyesi”, Çev: Sahir ERMAN, *İÜHFİM*, C.X, S.1-2, İstanbul 1944, s.7; Sena, Cemil; *Filozoflar Ansiklopedisi*, C.1 (A-D), İstanbul 1974, s.476; Akbay, s.149.

113. Ağaogulları, Mehmet Ali/Köker, Levent; *Tanrı Devletinden Kral-Devlete Siyasal Düşünceler*, Ankara 1991, s.32.

bütün varlıkları ve zaman ile ölçülen bütün objeleri kapsar. Evrensel Krallık, bütün insanları, insanlara özgü bütün çıkarları ve dünyasal işleri içermesi nedeniyle evrensel bir nitelik taşır. Evrensel Krallığın, ülkesi bütün dünya, ahalisi bütün İnsanlık ve hükümeti de Evrensel Kralın kendisidir¹¹⁴. Evrensel Krallık, belirli bir siyasal düzen çerçevesinde tasarlanmış değildir; aksine, bütün evreni kendi başkanlığı altında toparlayan bir evrenselliği ifade eder. Evrensel Krallık, öteki ulusal krallıklara söz geçiren bir Krallık olacaktır. Dante, böyle evrensel bir Krallık dışında Devlet diye bir şey düşünmez. O'na göre Devlet, Roma İmparatorluğu'nun kuracağı evrensel bir İmparatorluktur¹¹⁵.

Dante'nin siyaset felsefesindeki argumanların, gerek hizip çatışmaları sonucu olarak Floransa'dan sürülmesinden, gerekse hayatı boyunca İtalya'da sürüp giden Papalık ve İmparatorluk taraftarı partilerin çatışmasından etkilenmiş olduğu açıktır¹¹⁶. Gerçekten de Dante'nin barışı ve refahı sağlamak için tek başlı evrensel yönetimi savunması, o dönem ülkesinin içinde bulunduğu mücadele ve parti çekişmeleri sebebiyledir. Nitekim Dante, İtalya'yı "*büyük fırtınaya tutulmuş kaptansız gemi*" olarak betimler¹¹⁷. Dünyanın, Evrensel Kralın sınırsız otoritesi altında bir birlik oluşturması dışında barış imkanını mümkün görmez. Evrensel Krallık kuramı, doğrudan doğruya evrensel barışın idealleştirilmesine dayanır. Papalara karşı düşmanlığı ise, onların sürekli savaşlara yol açan politika ve ihtiraslarından kaynaklanır¹¹⁸. Herşeye rağmen Dante'nin sistemi, sonuçta, akılla imanı uzlaştıran ve bütün kuvvetleri birlikte düzenleyen bir dünya felsefesi niteliği taşır¹¹⁹.

Dante, ilke olarak, Ortaçağ toplumsal olgusallığı karşısında, Platon'un Yunan'ın can çekişen Polis'ine karşı takındığı tutuma¹²⁰ benzer bir tutum içerisinde. Dante'yi Platon'a nazaran belki biraz daha romantik olarak

114. Sabine, s.256; Ağaogulları/Köker, *Tanrı*, s.31-32; Akın, s.61.

115. Akın, s.61.

116. Aynı şekilde, Dante'yi yaşadığı devrin tarihsel gidişi içinde düşünmeden anlamak da mümkün değildir. Etrafındaki olaylara tüm benliğiyle katılan Dante'nin berrak tarih şuuruna rağmen, kusursuz bir tarihçi olduğu söylenemez. Kentinin ve Avrupa'nın siyasal olaylarına bu kadar fazla karışması, kendisinde şiddetli tutkular yaratır; bu da, iyi bir tarihçi olması gereken tarafsızlığı bulmasına, olaylara dışarıdan bakmasına engel olur. Dante'de tarih, duygular üzerine kurulmuş, yaşayan ve yaşanmış bir tarihtir. Önemli olan, olayları kamuoyunun ve Dante'nin ahlak veya politika açısından değerlendirileridir. Bkz. Işık, Gül/Sabatelli, Vaifro; *Yeni Çağın Işığında Dante*, İstanbul 1966, s.45.

117. Dinçkol, Bihterin; "Seküler Düşüncenin İlklerinden Dante", *Prof. Dr. Nuri Çelik'e Armağan*, C.1, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul 2001, s.231.

118. Sabine, s.255.

119. Özcan, s.30.

120. Platon, yönetilenler yönetiminin çeşitli partilerine karşı bir düşünceyle ortaya çıkar veya onlara bir düşünce ekler. Yani aristokrasiye, oligarşiye, demokrasiye ve tiranlığa yeni bir şeyler getirir: Akıl içinde eğitilmiş vatandaşların egemenliği ve bu egemenliğe özgü toplumsal adalet. Platon, Polis'in kendine özgü özünü, temelini ve yönetilenlerin doğal bağımsızlığını bilinçlendirir. Buna karşılık Dante ise, eski Kutsal İmparatorluğun görünümünü teorik ve şiirsel alanda yenilemekten başka bir şey yapmaz; olsa olsa onu, o çağda modern sayılan yoksulluk idealıyla ve içleçliliğiyle hafif bir değişikliğe uğratar. Böylece Dante de, bir dereceye kadar, düşünce olanakları eksik kalır ve bunların yerini yaratıcılığıyla ve imgelem gücüyle doldurmaya çalışır. Bkz. Schilling, s.184-185.

nitelemek, onun, yaşamı boyunca emellerinin uğradığı başarısızlıktan ileri gelir. Aslında, Dante, bu başarısızlığı da Yunan filozoflarıyla paylaşır. Dante'nin Evrensel Krallığı, tıpkı Platon'un akıl içinde eğitilmiş “*filozof kral*”a bağladığı umuda rağmen dirilemeyen Yunan Polis'i gibi dirilememekle beraber, İnsanlığın burada anlayış bakımından bir kazanımı olur: Yalnız geçmiş bir çağın tarihini anlamak değil, aynı zamanda -yeniden başlama olanağı bulunmamakla beraber- yaşamda “olan” ve “olması gereken”i anlamak bakımından bir kazanımdır bu¹²¹. Bu kazanım, “olması gereken”i gerçekleştirmek için gösterilecek çabaya katkısı bakımından anlamlıdır.

Dante, birleşmiş bir dünya düşüncesine öylesine bağlanır ki, bu düşüncenin temellerinin ne kadar zayıf olduğunu; sonsuz sandığı bu düzeni ortadan kaldıracak değişikliklerin ne kadar yakında olduğunu farkına varamaz. XIV. yüzyıl İmparatorluğunun dünya politikası üzerinde etkide bulunmak iddiasının ne kadar boş olduğunu; doğuma dayanan ulusal farkların Evrensel Krallığın yönetmek durumunda olduğu toplumları nasıl köklü bir nitelikte ayırdığını öngöremez. XIII. yüzyılda Kilise ve Krallık hukukları üzerine yapılan araştırmaların, bu iki güç arasında varsaydığı dengeyi nasıl etkileyeceğini kestiremez. Özellikle, sivil toplumun herhangi bir doğa-üstü varlık veya durumun onayını gerektirmeyen ve “kendi kendine yeter, yetkin bir varlık olduğu” kuramının ortaya çıkarabileceği *dünyasallık eğilimini* tam olarak değerlendiremez¹²². Dante'nin önerileri, ulusçuluğun *billurlaşmaya* başladığı ve bunların ulusal egemenlik talepleri biçiminde belirmeye başladığı bağımsızlık fikirlerini hesaba katamaz¹²³. Zira Dante, evrensel barışı gerçekleştirecek Evrensel Krallık düşüncesini, mantığa ve deneye uyup uymadığını gözönüne almadan ve hatta bunu hiç düşünmeden, bir takım varsayımlardan yararlanarak ileri sürer. Bundan dolayı da savunduğu Evrensel Krallık, bir ideal olarak kalmaktan ileriye gidemez¹²⁴.

Dante'nin siyaset felsefesinin hüsrana uğradığı bir başka konu, Roma İmparatorlarının bilinen dünya üzerinde egemenliklerini, bütün halkların refahı veya gerçek bir barışın sağlanması için yaymadıklarını ve aslında bu dünya çapındaki otoritenin gerçek hedefinin kendi iktidarına bir meşruluk zemini kazandırmak olduğunu görememesi noktasında ortaya çıkar. Ortaçağ İmparatorlarının bir dünya devleti kurma tutkularının güdüsü de, bundan farklı olmaz. Dante dönemindeki İmparatorların yönetimleri, Roma İmparatorluğu'nda olanın aksine, ne *kutsaldı*, ne de *evrensel*di. Bağımsızlık

121. Schilling, s.184, 188-189.

122. Sabine, s.261.

123. Amittay, s.110.

124. Akın, s.64.

istekleri, hem Papaya, hem de İmparatora karşı olmak üzere, hemen bütün Avrupa'da artık su yüzüne çıkıyordu¹²⁵.

Bütün bunlara rağmen, Dante'nin Evrensel Krallık iddiası; devletin barış, özgürlük ve refahı sağlama fonksiyonunu öne çıkarması ve bu bağlamda dünyadaki çatışmaları önleyecek evrensel birliği ileri sürmesi ile siyasal düşünce tarihinde önemli bir figür sergiler¹²⁶. Evrensel barış düşüncesinin, ulusal farklılıklara rağmen bugün bile varlığını koruduğu ortadadır. Yaşadığı dönemde İnsanlığın geleceğinden endişe duyan birçok filozof gibi Dante de, evrensel barışa büyük bir özlem duyar. Dante'nin bütün siyaset ve hatta yaşam felsefesini bu özlem belirler.

B- Dante'nin Evrensel Krallığı İspatlaması

Dünyadaki bütün kötülüklerin asıl sebebini Evrensel Krallığın bulunmayışına bağlayan Dante, "Monarşi Üzerine" ve "Mektuplar"da bu yönetimi över. Dante Evrensel Krallığı, bütün İnsanlığın idare edilmesi ve tek emir altında bulundurulması; yani dünyanın refahı ve iyiye gidişi için zorunlu kabul eder¹²⁷ ve şunları yazar: *Şimdi bütün insanlığa tek bir sonun alın yazısı kılındığı kabul edilir. Şu halde, tek bir yönetici ya da hükmedici güç olmalıdır. Hükümdar ya da İmparator demekle bunu söylemek isteriz. Böylece dünyanın refahı için bir monarşi ya da imparatorluk olması gerektiği anlaşılır*¹²⁸.

Dante'ye göre, her insan bütün güçlerini mutluluğa varmak için kullanır. İnsan diğerlerini düzenleme ve yönetme düşüncesine sahiptir. Aksi takdirde mutluluğa erişemez. Bir ailede mutlaka bir kişi düzenleyici ve kural koyucu olmalıdır. Bu kişi ailenin babasıdır. *Bütün evler en yaşlı olan tarafından yönetilir.* Aynı şekilde tek bir site ele alındığında da, yurttaşlar için güvenli yaşamı gene tek kural koyucu sağlar; aksi takdirde Site-Devlet çöker. Bir Krallık sözkonusu olduğunda da, tek bir kralın yönetimi büyük güvenlik ve rahatlık sağlar¹²⁹.

Dante Evrensel Krallığın zorunluluğunu ortaya koymak için çeşitli neden ve ispat araçları ileri sürer. Bunların açıklanmasından hareket ederek; Evrensel

125. Amittay, s.110.

126. Dinçkol, s.231.

127. Landry, B.; *De La Monarchie*, Çev: Lib F. ALCAN, Paris 1933, s.91; Parkinson, C. Northcote; *Siyasal Düşüncenin Eyrimi*, Çev: Mehmet HARMANCI, 2. Basım, İstanbul 194, s.73; *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C.5, 1986, s.2882; Özcan, s.27; Dinçkol, s.239.

128. "Monarşi Üzerine"den aktaran: Parkinson, s.73.

129. Dinçkol, s.230.

Krallığın yararlarını da ortaya koymaya çalışır. Biz bu ispat araçlarını, Dante'deki özgün konumlandırılışını esas alarak ortaya koymak istiyoruz.

1- Ereğ Sorunu: İnsanlığın Ortak-Son Ereği Evrensel Krallıkta Gerçekleşebilir

Dante'ye göre, siyasal bir sorun konusunda yapılacak bilimsel araştırmalarda araştırılacak temel ilke, "erek" olmalıdır. Siyasal alanda, varsayımlara fazla önem vermemek; daha çok uygulamayla ve "erek"le ilgilenmek gereklidir. Çünkü, O'na göre, erekleri gereği bir anlam betimleyen şeylerin temel ilkesini, bizzat bu "erek"te aramak gereklidir. İnsan topluluklarının siyasal yaşamı üzerinde araştırma yaparken, her şeyden önce, insan türünün "ereği" tespit edilmeli ve *neden bir araya geldikleri* saptanmalıdır¹³⁰. Böylece insanın birçok siyasal soruna çözüm bulması kolaylaşır ve varlık nedenini ortaya koyması da söz konusu olabilir.

Dante'ye göre, insan için mutluluğa ulaşma gibi doğal bir erek vardır. Fakat yaratılışı gereği bunu gerçekleştirmesine yetecek yapıya ve yeterliliğe sahip olmayan insanın tek başına bu ereğe ulaşması imkansızdır. Bunun için insanın türdeşinden yararlanması gerekir. Başka bir deyişle, insanın, esas olarak gereksinim duyduğu ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için türdeşleriyle birleşmesi, ortaklaşa yaşaması ve işbirliğine yönelmesi gereklidir. Bu konuda doğanın insanlara sağladığı birtakım imkanları da göz ardı etmemek gerekir. Doğa, yaratılışları itibarıyla sosyal birer varlık olan insanları, onları olgunluğa ulaştırır ve insanın ayırıcı özelliği olan zeka ile donatır. Böylece insanoğlu, aile, köy, Site-Devlet ve Krallık gibi toplulukları meydana getirir. Bunlara bağlı olarak yaşamak, insanoğlu için ortaklaşa yaşam gereğinin getirdiği bir zorunluluktur¹³¹.

Nitekim, her insanlararası topluluk, bir ereği gerçekleştirmek için meydana gelir. Devleti (Evrensel Krallığı) özgür bir birleşmenin sonucu değil de, doğal güç ilişkisinin bir ürünü olarak algılayan Dante, insanlar arasındaki yönetimin yapısını saptayabilmek için siyasal toplumun ereğinin bilinmesi gerektiğini belirtir¹³². "Monarşi Üzerine"nin birinci kitabında, Aristoteles'in "*toplumun ereği, dünyasal refah ve iyiliktir*" düşüncesini ele alan Dante, bu refah ve iyiliğe, insanın ancak, bütün imgesel ve pratik faaliyetlerinde zekasını önder tutmasıyla ulaşabileceği olasılığı üzerinde durur. Aristoteles'te olduğu gibi Dante'de de, *parça* için doğru olan, *bütün* için de doğrudur. Öyleyse, parçanın

130. Erim, s.85-86; Akbay, s.148; Akın, s.62.

131. Okandan, *Umumi.*, 1968, s.219.

132. Sabine, s.256; Ağaogulları/Köker, *Tanrı.*, s.33; Akbay, s.148.

(bireyin) mutlu olması da ancak evrensel barışın sağlanmasıyla olasıdır. Bu bakımdan barış, İnsanlığın ereğine ulaşmasındaki temel araçtır¹³³. Aslında insanlar işte bu ereklere gerçekleştirebilmek için köy, Site-Devlet, Krallık ve İmparatorluk toplumlarını meydana getirirler¹³⁴. Nasıl insana bir tek güç, yani düşünce egemen olmakta ve yetilerinin bütünü mutluluk olan tek bir ereğe yönelik olarak entelektüel gücün diğerlerine egemen olduğu görülüyorsa; aile, köy, Site-Devlet, Krallık ve İmparatorluk gibi insan toplulukları için de durum aynıdır. Kaldı ki, İnsanlığın da ortak bir ereği bulunmalıdır¹³⁵.

Dante'ye göre, İnsanlığın tek ve son olan ortak ereği; *mutluluktur*. Bu mutluluğa ulaşmak için dünyadaki bütün insanların bir tek yöneticinin otoritesi altına girmeleri gerekir. Çünkü insanların mutluluğu, maddi ve manevi bütün ihtiyaçlarının karşılanması ile sağlanabilir. Bütün bu ihtiyaçlar, küçük insan topluluklarında (ulusal krallıklarda) sağlanamaz. Ancak bunların üzerinde yer alan Evrensel Krallıkta sağlanabilir. O halde, İnsanlığın ereği olan mutluluğu gerçekleştirebilecek tek aracı, yani Evrensel Krallığı; diğer insan topluluklarının üstünde tutmak ve onun otoritesi altına girmek zorunludur¹³⁶. *Ereği insanlara daha güvenli ve daha rahat iyi bir yaşam sağlamak olan Krallıkta tek bir Kral hüküm sürmeli ve yönetmelidir. Yoksa Krallığın üyeleri ereklerine ulaşamayacağından başka, Krallık da dağılıp gider; çünkü parçalanmış her Krallık yok olur. Demek ki tek kişi buyurmalı, tek kişi yönetmelidir ve bu kişi Monark ya da İmparator olarak adlandırılmalıdır. Dünyanın iyi olmasının Monarşinin ya da İmparatorluğun varlığını gereksindirdiği açıkça ortadadır*¹³⁷.

2- Barış Sorunu: Evrensel Barışı Ancak Evrensel Krallık Sağlayabilir

Dante'nin sürgündeki yaşamı, dönemindeki çekişme ve iç savaşlar; onun barış konusundaki görüşlerinin, siyasal kuramının odak noktası haline gelmesine yol açar. O dönemde, giderek artan hoşgörüsüzlük; Papalarla Cermen İmparatorlarının, İmparatorlarla Site-Devlet ve senyörlerin ve nihayet senyörlerin birbirleriyle sürekli çatışmaları onu derinden etkiler. Aynı biçimde, Floransa da sürekli kaynıyor; Quelfi'si Ghibellini'sini vuruyor, Siyah'ı Beyaz'ını hançerliyordu. Dante gibi yaratıcı bir insanın böyle bir ortamda bunalmasına ve barış özlemi çekmesine şaşmamalı.

133. Ağaoğulları/Köker, *Tanrı*, s.33.

134. Işık/Sabatelli, s.111.

135. Özcan, s.28; Ağaoğulları/Köker, *Tanrı*, s.33-34; Akbay, s.149-150.

136. Erim, s.86; Akbay, s.150; Özcan, s.27, 28, 86; Ağaoğulları/Köker, *Tanrı*, s.34; Landry, s.91; Dinçkol, s.231; Crozat, Ch; "Defensor Pacis'de Devlet ve Hukuk Nazariyesi", Çev: Recai Galip OKANDAN, Prof. Dr. Cemil Bilsel'e Armağandan Ayı Bası, İstanbul 1939, s.23.

137. "Monarşi Üzerine"den aktaran: Ağaoğulları/Köker, *Tanrı*, s.34.

İnsanların akılsal yapıları gereği, toplumun bir tek üstün ereği olabilir: *Barış içinde yaşamak*. İnsanların ilerleme gizil güçlerini ve olanaklarını geliştirebilmeleri için -siyasal kurumları ne çeşitten olursa olsun- her yanda barışın hüküm sürmesi gerekir¹³⁸. Barışın hüküm sürmediği tüm insan toplulukları, yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu da sonuçta insan türü için zararlı sonuçlar ortaya çıkarır.

İnsanın ayırddedici özelliği “düşünebilmesi” olduğuna göre, İnsanlığın ereği ya da görevi, düşünsel bir yaşamı gerçekleştirmektir. Bu da ancak, insanlar için en iyi olan ve insanın son ereğinin gerçekleştirebilmesi için gerekli ön koşul olan evrensel barışın hakim kılınması ile olasıdır¹³⁹. Tanrı da, insanlara, İncil’de *barış sizinle beraber olsun* diyerek barışı erek olarak göstermiş ve barışı öğütlemiştir. İncil’deki “melekler korosu”nun *göklerdeki Tanrı’ya şükürler olsun, iyi insanlara barış olsun* diye şarkı söylemesi de bunun açık kanıtıdır¹⁴⁰.

İnsanların ereklerine ulaşmasını sağlayacak ve aynı zamanda onların gelişmelerinin de zorunlu koşulu olan bu evrensel barışın gerçekleşmesi, bütün insanların üstünde evreni etkisi altında bulunduran bir üstün gücün varlığını, bütün insanların tek *şefe* bağlılığını zorunlu kılar. İnsanlık tek bir çatı altında toplanmadığı sürece gerçek ve kalıcı bir evrensel barış sağlanamaz¹⁴¹. Ulusal Krallıklar daima bir fetih arzusu içinde oldukları için devamlı birbirleriyle savaşırlar. Bunlar ister demokrasi, oligarşi veya despotlukla yönetilsinler, daima kendi çıkarlarını korumak; diğer Krallıkları da egemenlikleri altına almak isterler. Bu nedenle çıkacak savaşlardan ise İnsanlık zarar görecektir. Hırs ve tamah, İnsanlığı daima uçurumlara sürükler. Bunu engellemenin ve evrensel barışı sağlamanın tek çaresi, bütün yönetimlerin üzerinde kurulacak olan Evrensel Krallığa boyun eğmektir. Evrensel barışın gerçekleşebilmesi için Evrensel Krallık zorunludur¹⁴².

Görüldüğü gibi, burada, Evrensel Krallığa, ilkin büyük bir “*vesayet*” görevi yüklenmiş oluyor. Ulusal krallıklar arasında çıkacak çatışmaları çözüme kavuşturacak olan tek üstün güç Evrensel Krallıktır. İkinci olarak, Evrensel Krallık tek üstün güç olmasıyla, ulusal krallıklar üzerinde “*caydırıcı*” etkide bulunacak; onlar arasında çatışmalar çıkmasını da engelleyecektir.

138. **Abadan**, Yavuz; *Devlet Felsefesi, Seçilmiş Okuma Parçaları*, Ankara 1959, s.143; **Mosca**, Gaetano; *Siyasi Doktrinler Tarihi*, Çev: Samih TİRYAKIOĞLU, İstanbul 1968, s.78; **Akın**, s.62; **Işık/Sabatelli**, s.111; **Ağaoğulları/Köker**, *Tanrı*, s.33.

139. **Sabine**, s.256; **Ağaoğulları/Köker**, *Tanrı*, s.31.

140. **Landry**, s.88.

141. **Okandan**, *Umumi*, 1968, s.221; **Ağaoğulları/Köker**, *Tanrı*, s.31.

142. **Erman**, Sahir; *Dante ve İlahi Komedyanın Ezoterik Yorumu*, İstanbul 1977, s.10; **Işık/Sabatelli**, s.111; **Özcan**, s.27; **Akın**, s.63; **Landry**, s.88.

3- Adalet Sorunu: Adaleti Ancak Evrensel Krallık Gerçekleştirebilir

Dante'ye göre, adaletsizlik ne kadar az gerçekleşirse, dünya o kadar iyi düzenlenmiş demektir. Adalet, aslında yanlış tamamen yok eden bir doğruluk veya kuraldır. Bu bakımdan, *adaletin az veya çokluğundan söz edilemez. Adalet ya vardır ya da yoktur*. Fakat, uygulamada adalete bağlılık çeşitli derecelerde olabilir. Çünkü, *adaletin konusu insanın kendisi değil, "başkası"*dır. Herkese kendi hakkını vermek gerekir. Bunun içinde erk sahibi olmak gerekir. O halde, *otoritesi herkesten fazla olan kişi, adalete uygun davranmayı herkesten iyi sağlayacaktır*¹⁴³.

Dünyanın en güzel, en düzenli hali; adaletin her yerde egemen olmasıyla ortaya çıkar. Dante'ye göre, *düzen adalet demektir*¹⁴⁴. Adaletin ülküsel bir biçimde gerçekleşmesi için yöneticinin iyi niyetli olması, iradesini kullanırken duygu ve isteklerinden kurtulması gerekir. Yöneticinin iyi niyetinin engeli ise, tutkularıdır. Yönetici, insan olduğundan ister istemez bir takım dilekleri, istekleri ve tutkuları olacaktır¹⁴⁵. Nitekim, Dante'ye göre, Evrensel Krallığın zorunluluğu, ulusal krallıkların doğal olarak insanlara mutlu bir yaşam sağlamakta başarılı olamamalarından değil; insanoğlunun elde ettiği ülkelerle hiçbir zaman yetinmeyerek, devamlı fethetmek arzusu içinde olmasından ileri gelir. Bu doyumsuz egemen olma tutkusu, bütün fenalıkların kökenidir ve insan ruhunda adalete karşı varolan doğal eğilimi yıpratır. Dante'nin ifadesiyle, *"tutkuyu kaldırınız, adalete karşı koyacak hiçbir engel kalmaz"*¹⁴⁶. Adaleti dağıtacak olan yöneticinin tutku, arzu ve isteklerinden kurtulmuş olması gereklidir. Çünkü, mükemmel adalet, adaleti saptayan kişinin sağlam istençli ve çok güçlü olmasıyla doğru orantılıdır¹⁴⁷. Ancak, *"çıkart nedir bilmeyen insan, bir iyilik aşkına boyun eğecektir"*. Buna karşılık, hırs ve tamah ise, İnsanlığı daima uçurumlara sürükleyecektir¹⁴⁸.

Peki, yöneticinin bu tutku ve arzularına nasıl engel olunabilir? Dante'ye göre, *onun gözünü doyurmakla*: Yönetici İnsanlığın başına geçirilmeli, kendisine dünyanın bütün nimetleri sunulmalıdır. Ancak bu biçimde, onun tutku, arzu ve isteklerine engel olunabilir¹⁴⁹. Çünkü, elde edilebilecek her şeye sahip olan yöneticinin artık isteyebileceği bir şey kalmaz¹⁵⁰. Bu biçimde her şeye sahip

143. "Monarşi Üzerine"den aktaran: **Erim**, s.87.

144. **Akın**, s.64; **Landry**, s.96, 98.

145. **Akbay**, s.150; **Akın**, s.64; **Özcan**, s.28.

146. "Monarşi Üzerine"den aktaran: **Crozat**, *Amme.*, 1946, s.601-602; **Crozat**, "Dante.", s.37-38.

147. **Erim**, s.88; **Ağaoğulları/Köker**, *Tanrı.*, s.35.

148. **Işık/Sabatelli**, s.111; **Erman**, s.10.

149. **Akın**, s.64; **Özcan**, s.27-28.

150. **Diñkol**, s.231; **Erim**, s.88; **Işık/Sabatelli**, s.111; **Ağaoğulları/Köker**, *Tanrı.*, s.35; **Özcan**, s.28.

olan insandır ki, hırs ve tamahtan kurtulabilir ve dünya üzerinde tam ve mutlak bir adaleti gerçekleştirebilir. Çünkü *tutkusu, arzu ve isteği olmayan kişinin iyi niyetinden şüphe edilemez*¹⁵¹. Bunu başarabilecek olan kişi de, yalnızca “Evrensel Kral”dır¹⁵².

Evrensel Kral, bütün güçlere ve sınırsız yetkilere sahip olduğundan dünyaya mutlak bir güçle egemen olacak, iradesini zayıflatacak her türlü istek ve tutkudan yoksun olacaktır¹⁵³. *Sınırsız yetkilere sahip olan Evrensel Kralın, tecavüz edebileceği bir sınır olamaz*. Bu biçimde, Evrensel Kralın bir rakibi veya düşmanı da olmaz. Hiçbir tutkusu, arzusu, rakip ve düşmanı olmayan Evrensel Kral da, dünyada adaleti sürekli egemen kılabilir¹⁵⁴. Bu bakımdan, adaleti tümüyle gerçekleştirebilecek, *içsel yapısı en düzenli insan olan Evrensel Kralın*, diğerlerini yönetmesi ve böyle bir düzeni kurması doğaldır¹⁵⁵. Görüldüğü gibi, Dante burada, yüksek ve egemen adalet konusundaki talebini Kilise ile ilişkilendirmiyor. Böyle bir adaleti, ancak dünyasal erkin, yani Evrensel Krallığın gerçekleştirebileceğini savunuyor¹⁵⁶.

4- Özgürlük Sorunu: Özgürlüğü Ancak Evrensel Krallık Sağlayabilir

Özgürlüğün de en iyi biçimde gerçekleştirildiği rejim, Evrensel Krallıktır. Dante’ye göre, *Evrensel Kralın yönetimi altında yaşayan kişi, en özgür olandır*. Çünkü özgürlük, *kişinin başkası için değil, kendisi için yaşamaması* demektir. Evrensel Krallıkta, *yurttaş yönetici için yaşamaz, yurttaş için yaşayan yöneticidir*. Evrensel Kral, halk için vardır. *Yönetimin hedefine ulaşmak için kullanılan araçlar bakımından herkesin efendisi olan Evrensel Kral, yalnızca toplumun ereği söz konusu olduğunda bütün insanların hizmetkarıdır*. Bu nedenle, Evrensel Krallıkta, yalnızca kendileri için yaşayan insanlar, azami özgürlüğe sahip olurlar¹⁵⁷. Duyguları ile değil de, aklı ile hareket eden Evrensel Kraldan, insanlar aleyhine bir tehlike meydana gelmeyeceğinden; özgürlük çok daha iyi bir biçimde sağlanabilir¹⁵⁸. İnsanlar, özgürlüklerini, kendilerini köleleştiren demokrasi, oligarşi ve despotluk gibi kötü yönetimleri engelleyen ve onların üstünde yükselebilen evrensel bir otoritenin varlığı halinde

151. “Monarşi Üzerine”den aktaran: Erman, s.10; Akbay, s.150; Özcan, s.28.

152. Landry, s.104; Özcan, s.28; Crozat, Amme., 1946, s.602; Crozat, “Dante.”, s.38.

153. Mosca, s.79; Ağaogulları/Köker, Tanrı., s.35; Özcan, s.28; Erim, s.87.

154. Okandan, Umumi., 1968, s.221; Özcan, s.27-28; Crozat, Amme., 1946, s.602; Erim, s.88.

155. Ağaogulları/Köker, Tanrı., s.35; Erim, s.88; Landry, s.104, 105.

156. Benzer yönde bkz. Crozat, “Defensor.”, s.24.

157. Ağaogulları/Köker, Tanrı., s.35, 36; Akbay, s.150; Özcan, s.28; Erim, s.88; Dinçkol, s.231; Crozat, Amme., 1946, s.604; Crozat, “Dante.”, s.40.

158. Okandan, Umumi., 1968, s.222; Erim, s.87.

kullanabilirler. O halde, Evrensel Krallığın kurulmasında zorunluluk vardır¹⁵⁹. Çünkü, Evrensel Krallığın varlığı bu tür yönetimlerin ortaya çıkmasını engeller.

Özgürlüğü, *kişinin kendi kendine yargı verebilmesi* biçiminde tanımlayan Dante, kişinin özgürlüğü elinden alındığında kendi koşullarına ve toplumun koşullarına uygun olarak gelişemeyeceğini vurgular. *Olgunluk özgürlüğe, özgürlük de Evrensel Krallığa bağlıdır*. İnsanlar, ancak Evrensel Krallığa bağlı olmaları halinde, ulusal kralların elinde oyuncak olmaktan kurtulacaklardır¹⁶⁰.

5- Genel İrade Sorunu: Evrensel Kral Herkesin İradesini Gerçekleştirebilir

İnsanların birlik ve ahenk içinde, mutlu bir biçimde yaşamaları; bütün iradelerin birbirine uygun olmasına bağlıdır. Bir “güç” olarak nitelendirilen iradeyi saptayan etken, *akıl istediği yarar*dır. Bu yararı sağlamak için bütün özel iradeleri birleştirecek ve onların üzerinde olup, onlara egemen olabilecek üstün bir otoritenin varlığına ihtiyaç vardır. Bütün özel iradeleri, ancak bu üstün irade uyuşturabilir¹⁶¹. İşte bu üstün ve tek olan irade, ancak Evrensel Kralın iradesidir. Dünyanın iyi bir biçimde düzene sokulabilmesi için Evrensel Kralın varlığına bu açıdan da ihtiyaç vardır¹⁶².

6- Birlik Sorunu: İnsanların Birlik Oluşturmaları Gereği Evrensel Krallığı Zorunlu Kılar

İnsanlar kendi iyilikleri için elden geldiğince Tanrı’ya benzemek durumundadırlar. Tanrı’ya benzemeleri ise, -Tanrı birliği içerdiğinden- “bir” olmaları, birlik oluşturmaları halinde söz konusu olur. Dante’ye göre, *en gerçek olan, en iyi birlik oluşturan; en birlikli olan ise, en iyisidir*. En iyi birlik, İnsanlığın bir bütün olarak “bir”de, tek kişide birleşmesiyle gerçekleşir. Bunun anlamı, bütün insanların *Tanrısal erek gereğince* tek bir İmparatorun, yani Evrensel Kralın egemenliği altına girmeleridir¹⁶³. *Tanrısal Akıl kendisini aydınlatmasını isteyen insan, bir tek kişinin buyruklarına toptan boyun eğmelidir*¹⁶⁴.

İnsanlık, birtakım insan topluluklarına oranla bir bütündür. Fakat evrene oranla bir parçadır. Nasıl İnsanlığın kısımları bütüne uymakta iseler; İnsanlık da

159. Crozat, *Amme.*, 1946, s.604; Crozat, “Dante.”, s.40; Abadan, s.143; Sabine, s.256.

160. Akın, s.63; Landry, s.101-103.

161. Akbay, s.151; Özcan, s.28; Akın, s.64; Crozat, *Amme.*, 1946, s.605; Crozat, “Dante.”, s.41.

162. Crozat, *Amme.*, 1946, s.605; Crozat, “Dante.”, s.41; Erim, s.89; Akın, s.64; Landry, s.109-110.

163. Ağaoğulları/Köker, *Tanrı.*, s.34; Sabine, s.256.

164. “Monarşi Üzerine”den aktaran: Akın, s.61.

evrene, yani evrenin yaratıcısı olan Tanrı'ya uymalıdır¹⁶⁵. İnsanlık en güzel, en başarılı haline de Tanrı'ya benzediği oranda ulaşacaktır. Tanrı mutlak birliği temsil ettiğine göre, insanlar da ne kadar çok birleşmiş olurlarsa, o derece Tanrı'ya yaklaşmış ve iyi bir yönetim yapısı oluşturmuş olurlar¹⁶⁶. Çünkü, *bütün eşyanın ve varlıkların ilk sebebi olan Tanrı'nın arzusuna uygun olan her şey iyidir*¹⁶⁷. İnsanlar için en mükemmel birlik, tek kişinin yönetimi altında toplanmakla olasıdır. Böyle bir yönetim, ancak Evrensel Krallığın kurulması ile olasıdır¹⁶⁸. *İnsanoğlu, 'gök'ün oğludur. Her çocuk babasının gittiği yoldan gitmeli; onu takip etmelidir. Tek sebepten doğan tek bir harekete bağlı olan gökteki her şeyi Tanrı olan tek bir motor yönetiyorsa; insanoğlu da babasını taklit etmeli, olabildiğince göğün düzenine uymalı ve tek yöneticinin otoritesi altına girmelidir*¹⁶⁹. Evrensel Krallığa bu açıdan da ihtiyaç duyulur.

7- Evrensel Hakemlik Sorunu: Ulusal Krallıklar Arasındaki Çatışmaları Ancak Evrensel Kral Çözebilir

Gerçekleştirdikleri yönetim biçimlerinin niteliği ne olursa olsun, yalnız kendi çıkarlarını düşünen ulusal krallıklar arasındaki çatışmaların önlenmesi, bunlar arasında çıkacak uyuşmazlıkların kendileri dışında üstün bir makam tarafından karara bağlanması ve otoritelerin çokluğu nedeniyle İnsanlık için doğacak sakıncaların giderilmesi; bütün insanların üstünde olan ve evreni etkisi altında bulandıran bir otoritenin varlığını zorunlu kılar¹⁷⁰. Kaldı ki, ulusal krallıklar, devamlı fetih arzusu içinde oldukları için insanlar arasında yalnızca bölünme ve geçimsizlik yaratırlar. Dante'ye göre, çatışmaların asıl sebebi, herkesi tek bir yasaya uymaya zorunlu kılacak bir "baş"ın olmamasıdır. Hırs ve tarafgirlikten büsbütün arınarak hakemlik yapabilecek üstün bir "baş"a, bir otoriteye ihtiyaç vardır. Bu üstün otorite de, ancak Evrensel Krallık olabilir¹⁷¹. Bununla birlikte Dante, Evrensel Kralın otoritesi altında yaşayacak ulusal krallıkları da reddetmez. Yasaların kentten kente ve her ulusun bünyesine göre değişebileceğini göz önüne alan Dante, ulusal kralların gerekliliğini de belirtir. Bunlar, İnsanlığın genel yararını gözeten Evrensel Kralın koymuş olduğu genel ilkeleri, yasaları ve direktifleri; kendi toplumlarının adet ve geleneklerine

165. Erim, s.87. Dante, böylece, bütün evreni bir "aşamalar silsilesi"ne oturtmuş ve her şeyin en üstüne de Tanrı'yı yerleştirmiş oluyor.

166. Okandan, *Umumi.*, 1968, s.221; Akbay, s.150; Özcan, s.28.

167. "Monarşi Üzerine"den aktaran: Landry, s.92.

168. Landry, s.93; Erim, s.88.

169. "Monarşi Üzerine"den aktaran: Ağaogulları/Köker, *Tanrı.*, s.34-35; Okandan, *Umumi.*, 1968, s.221; Akbay, s.150; Özcan, s.28, 87; Işık/Sabatelli, s.111; Landry, s.94.

170. Okandan, *Umumi.*, 1968, s.221; Akbay, s.150; Özcan, s.28; Crozat, *Amme.*, 1946, s.603-604; Crozat, "Dante.", s.39-40.

171. Sabine, s.256; Landry, s.95; Özcan, s.87; Erman, s.10; Erim, s.89.

uydurarak uygulayacaklardır¹⁷². Böylece Evrensel Krallık içerisindeki ulusal krallıklar varlıklarını sürdürecekler; fakat bütün ulusal krallıkların üzerinde olan tek üstün güç olan Evrensel Kral her yerde egemen olacaktır.

8- “Bir” ve “Çok” Sorunu: “Bir’in Yapabileceği İşin ‘Çok’ Tarafından Yapılması Gereksizdir”

Düşüncesi Evrensel Krallığı Zorunlu Kılar

Dante’ye göre, eğer bir iş, bir kişi tarafından yapılabiliyorsa, o işi bir çok kişinin başarmaya çalışması gereksizdir. Nitekim Tanrı gereksiz şeyleri sevmez ve doğada da gereksiz şeylere rastlanmaz. *Birin etkin olması iyi, çokluğun etkin olması ise kötüdür. İyilik birden, kötülük çokluktan kaynaklandığına* göre, tek kişinin Krallığı moral bir zorunluluk olarak belirir¹⁷³. Ayrıca toplumun çekirdeği olarak kabul edilen aile ve köy gibi topluluklarda yönetim tek kişiye verilir. Aile ve köyde başarılı sonuçlar veren bu tek kişilik yönetim biçimi evrenin yönetiminde de uygulanmalıdır¹⁷⁴. Bu nedenle İnsanlığın iyiye ve kemale ulaşabilmesi için bütün insanların Evrensel Kralın otoritesine girmelerinden başka çıkar yol yoktur¹⁷⁵.

9- “Bir”e Bir Örnek: İsa’nın İmparator Augustus Devrinde Doğması Evrensel Krallığı İspatlar

Dante’ye göre, Roma İmparatorluğu, İmparator Augustus Ceasar döneminde, o zamanın hemen bütün ülkelerini ve uluslarını içeren en muazzam haline ulaşır. Dünyada, Evrensel Krallık, yalnızca bu dönemde gerçekleşir. Dante’ye göre, bütün tarihçi, filozof ve azizler bu dönemde evrensel barışın sağlandığını ve İnsanlığın mutlu olduğunu kabul ederler. İnsanlar, cennetten kovularak dünyaya indikten sonra, ilk defa bu dönemde, dünyaya egemen olabilen bir İmparatorluk kurabildiler. Böylece insanlar mutluluğa erişmiş, barış ve huzur içinde yaşamışlardır¹⁷⁶. Gerçekten de “Pax Romana” adı verilen bu dönemde, dünya üzerinde uzun süre barış egemen olur.

172. Sinanoğlu, Nüzhet Haşim; *Dante ve Divine Commedia (Dante İle İlk Temas)*, İstanbul 1934, s.39; Ağaogulları/Köker, *Tanrı*, s.37; Crozat, *Amme*, 1946, s.604-605; Crozat, “Dante.”, s.40-41; Akın, s.63, 64; Erım, s.88-89; Akbay, s.151.

173. Akbay, s.151; Özcan, s.28; Ağaogulları/Köker, *Tanrı*, s.36; Crozat, *Amme*, 1946, s.604-605; Crozat, “Dante.”, s.40-41.

174. Akın, s.63; Erım, s.88-89.

175. Landry, s.106; Erım, s.89.

176. Işık/Sabatelli, s.111; Erım, s.89; Ağaogulları/Köker, *Tanrı*, s.36.

Tanrı böyle bir yönetimi istediği için, Roma İmparatorluğu'nun bütün dünyayı fethetmesine imkan tanır¹⁷⁷. Tanrı'nın bu iradesini ispatlayan bir başka delil de, oğlu İsa'yı bu dönemde dünyaya göndermesidir¹⁷⁸. İsa, insan olarak doğmak için böylesine mükemmel bir Krallığın hüküm sürdüğü bir dönemi seçtiğine göre, artık Evrensel Krallığın dünyasal düzen için gerekliliği gerçeği, hiç bir kuşkuyla yer vermeyecek biçimde ortaya çıkmış olur¹⁷⁹. Dünya üzerinde Evrensel Krallığın gerçekleştiği tek örnek, Roma İmparatorluğu olur; Tanrı da, oğlu İsa'yı bu dönemde dünyaya gönderdiğine göre, Evrensel Krallığın ispatı için artık başka bir kanıt gerek yoktur.

V- EVRENSELLİK DÜŞÜNCESİNİN ORTAÇAĞ SONRASINDAKİ YERİ

Dante'den sonra, Ockam'lı William, Lupold von Bebenburg ve Bartolus de Sassoferato gibi filozoflar, evrensel devlet düşüncesi üzerinde dururlar. Ockam'lı William (1290/1300-1349/1350) ve Bebenburg (1300-1363), İnsanlığın tek bir *şef* tarafından yönetilmesini gerekli görürler. Sassoferato (1314-1357)'nin Evrensel Krallığında ise, ulusal devletler (*Civitaslar* ve *Regnalar*) bağımsız siyasal kurumlar olarak varlıklarını korurlar: Bunlar kendilerine özgü organlarıyla kendi iç düzenlerini sağlarken; Evrensel Kralın, yalnızca bunlar arasında barışı koruyacak bir evrensel vesayet görevi bulunur¹⁸⁰.

XIV. yüzyılda, Pierre Dubois tarafından bir *Avrupa Federasyonu* düşüncesinin savunulduğu görülür. Dubois, Dante'nin Evrensel Krallık düşüncesini bir kenara bırakır; onun yerine, oluşturulacak bir *Meclis* tarafından yönetilecek bir *Federasyonu* savunur. Dünya barışı, ancak ulusal krallıklar ve yüksek rütbeli papazlar arasındaki bir anlaşma ile kurulabilir. Barışın korunması için, savaflara engel olmak; bunun için de, uluslararası bir meclis ve uluslararası tahkim gereklidir. Burada bütün uluslar, tam olarak bağımsızlıklarını korurlar. Dubois'e göre, hiç bir ulus, bir diğerine üstün değildir. Kralların hepsi birbirine eşittir. Dubois, kurulmasını arzuladığı bu yapıda ne İmparatora, ne de Papaya üstünlük tanır. Çünkü ona göre, Papa yalnızca ruhlar üzerinde hüküm sürmeli; ulusları yönetmeye kalkmamalı, Kralları da seçmemelidir. İmparator ise, diğer Krallarla eşittir. Onun otoritesi de ulusal ölçeklidir; ulusalüstünlüğü iddia etmemelidir. Dubois, Dante'nin düşündüğü biçimde tek bir *şef* yönetimindeki

177. Mosca, s.79. Roma putataparlarının tanrılarına mal ettikleri mucizeler, tersine, Hristiyan Tanrısı'nın eseridir; bu Tanrı da, dünyayı birleştirmek gibi bir görevi yüklenmiş olduğu için, Roma kavmine yardım eder. Bkz. Mosca, aynı yer.

178. Akbay, s.151; Mosca, s.79.

179. Ağaoğulları/Köker, *Tanrı*, s.36; Landry, s.111-112.

180. Okandan, *Umumi*, 1968, s.225, dn.7; Özcan, s.25.

bir *Dünya İmparatorluğunun* gerçekleştirilemeyeceğini savunur. Çünkü, birçok ulusun varlığı ve insanların uyumsuzluğa olan doğal eğilimleri istenmeyen savaşların ortaya çıkmasına yol açar. Sonra, gerçi, tarihte bazı kimselere *Dünya İmparatoru* ismi verilmiştir; fakat, bütün insanların boyun eğecekleri tek bir kimse henüz görülmemiştir. *Hristiyan Cumhuriyeti* biçiminde, dünya barışını sağlamanın dinsel bir görev olduğunu ve bu görev yerine getirildikten sonra *Kutsal Eyaletin* geri alınmasına girişileceğini ileri sürerek; uluslararası bir *Devletler Federasyonunun* kurulmasını savunur¹⁸¹.

XV. yüzyılda, George Podiebrad, bir *Milletler Cemiyeti* düşüncesini savunur. Podiebrad'ın projesi, anlaşma metni biçiminde olup, 21 maddeden ibarettir. Projeye göre, birliğe dahil olan bütün Kralların elçilerinden oluşacak sürekli bir *Kongre* kurulacaktır. Bu Kongre, *Devletler Federasyonunun* işlerini görecektir. Bağımsız devletler, yasama ve yargı yetkileri ile savaş ilan etme ve yapma haklarını Federasyona bırakacaklardır. Bundan dolayı, Federasyon, bağımsız devletlerden oluşan bir birlik olmaktan çok, bir *Federal Devlet* niteliği taşır. Federasyonun bütçesi ve uluslararası memurları olabileceği gibi, ordusu da bulunacaktır¹⁸².

XVI. yüzyılda, Tomaso Campanella (1568-1629), dünyanın “tek yönetim” tarafından yönetilmesi gerektiğini savunur. Campanella'nın düşünceleri, uluslararası bir özellik taşımaktan çok, İspanya'nın bütün dünyaya egemen olması savunusuna dayanır. *Güneş Medinesi* (Civitas Solis) olarak adlandırdığı Taprobane adasını, Tanrı'nın dünyadaki egemenliğini gerçekleştirecek olan Evrensel Devletin bir modeli olarak gören Campanella, bunu ancak Katolik Kilisesinin gerçekleştirebileceğini savunur. Çünkü, O'na göre, bütün otorite Kiliseden gelir ve Papa dünyadaki en yüksek erki temsil eder. Kiliseyi hem dinsel hem de dünyasal işler konusunda en yüksek erk olarak gören Campanella; evrensel bir Krallığın, düşmanlıkları, rekabeti ve açlığı ortadan kaldıracığını savunur. Campanella, aslında dinsel ve dünyasal erklerin birleştiği tek bir hükümet ister¹⁸³.

Evrensel İnsanlık düşüncesinin XVII. yüzyıldaki temsilcileri; Franciscus Suarez, Dük de Sully, Hugo Grotius, Emeric Crucé ve William Penn olmuştur.

Franciscus Suarez (1548-1617), İnsanlığın çok çeşitli krallıklara ve uluslara ayrılmasına rağmen bir tür birlik oluşturduğunu savunur. Her devlet, insan türü ile olan ilişkileri bakımından düşünüldüğünde, evrensel bir birliğin parçasını

181. Özcan, s.31-33; Okandan, *Umumi.*, 1968, s.189.

182. Özcan, s.33-34.

183. Özcan, s.41.

oluşturur. Suarez'e göre, insanlar, her ne kadar dini inançları da ayrı olsa, evrensel bir topluma üye olabilirler. Tüm İnsanlık için geçerli olabilecek yasalar yapılabilir. Yeni kurulan devletlerin de bu ortak yasalara bağımlı kılınmalarında bir güçlük çekilmez¹⁸⁴.

Dük de Sully (1560-1641), Avrupa topraklarının eşit kısımlara ayrılıp dağıtılmasını ve daha sonra da oluşturulacak 15 eşit devletten kurulacak bir *Katolik Evrensel Cumhuriyet* düşüncesini savunur. Bu *Konfederasyonun* başında, genel siyaseti saptamak üzere; her devletten dörder tane olmak üzere 60 üyeye sahip olacak bir *Genel Meclis* bulunacaktır. Bu Genel Meclisin verdiği kararlarını uygulatabilmesi için bir donanmaya da sahip bulunması gerekir. Merkezdeki bu Genel Meclis dışında yerel meclislerde görev yapacaklardır. Genel Meclis, Kral ile ona bağlı insanlar ve Kralların birbirleri arasında çıkacak çatışmalarda, bir hakem mahkemesi haline dönüşerek bu çatışmaları çözüme kavuşturacaktır. Böylece çıkabilecek savaflara engel olunacaktır¹⁸⁵.

Hugo Grotius (1583-1645), Hristiyan devletlerin bir birlik oluşturmaları gereği üzerinde durur. Ayrıca, sürekli bir *Hakem Divanı*nın kurulmasını ve bu Divanın bir uyuşmazlık gerçekleştiğinde; uyuşmazlığa taraf olmayan devletlerin üyeleriyle toplanarak, uyuşmazlığı çözüme kavuşturması gerektiğini savunur. Uygulanacak çözüm yolunun denetimi, yine bu Divan tarafından yapılacaktır. Uyuşmazlıkların çözümü konusunda uluslararası bir sözleşme yapılmalı ve devletler arasında birtakım konferanslar oluşturulmalı ve nihayet verilecek kararların uygulanmasını sağlayacak çeşitli yaptırımlar saptanmalıdır¹⁸⁶.

Emeric Crucé (1590-1648), evrensel barışın sağlanabilmesi için tüm devlet temsilcilerinden oluşacak bir *Genel Meclis* kurulmasını savunur. Bu yapının merkezi, ona göre, Venedik olmalıdır. Genel Meclis, çıkacak bütün uyuşmazlıkları görüşecek ve barışçı yollarla çözüme kavuşturacaktır. Uyuşmazlığın çözümü için barışçı bir yol olası değilse, kendisi güç kullanacaktır. Ayrıca, konulan kurallara uymayan devlet için Genel Meclisten çıkarılma ve silahlı müdahale gibi birtakım cezalar da söz konusudur. Crucé, Dubois ve Podiebrad'dan farklı olarak (ki onlar yalnızca Hristiyanların birleşmeleri gerektiğini savunuyorlardı), kurulmasını düşündüğü dünya federasyonuna tüm ulusların katılmasını savunur¹⁸⁷.

184. Meray, Seha L.; *Devletler Hukukuna Giriş*, C.1, 2. Baskı, Ankara 1960, s.23; Özcan, s.42-43; Akbay, s.281-282; Okandan, *Umumi.*, 1968, s.72-73.

185. Özcan, s.48-49.

186. Okandan, *Umumi.*, 1968, s.548-550; Özcan, s.47; Meray, s.25-26.

187. Özcan, s.44-46.

William Penn (1644-1718), bir *Evrensel Federasyon* düşüncesini savunur. 90 üyeye sahip olacak Federal Mecliste, her ulusun ağırlığına göre belli sayıda temsilci bulundurması gerekir. Yasama, yürütme ve yargı yetkilerine sahip olacak Federal Meclis, diplomatik yollarla çözüme kavuşturulamayan bütün uyuşmazlıklara bakar. Federal Meclisin uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin vereceği hakem kararları, dörtte üç çoğunlukla alınabilir. Federal Meclisin kararlarına uymayan devlete karşı, bütün diğer devletler birleşir ve onu verilen karara uymaya zorlarlar. Kararlara uymayan devlet, güç kullanılması halinde, diğer devletlere tazminat ödemekle yükümlü olur. İnsanlık, ancak bu biçimde, mutlu bir yaşam sürebilir¹⁸⁸.

Evrensellik düşüncesi, XVIII. yüzyılda; Abbé de Saint Pierre, Cristian Wolff, Jean Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Jeremy Bentham, Henri de Saint Simon ve Jean Gottlieb Fichte gibi filozoflar tarafından savunulur.

Abbé de Saint Pierre (1658-1743)'e göre, dünya üzerinde sürekli bir barışın kurulabilmesi; *Milletler Cemiyeti* oluşturulmasına bağlıdır. Bunun için de, ilk önce, Avrupa'daki Hristiyan devletler arasında bir *ittifak* kurulması gerektiğini savunur. *Milletler Cemiyetinin* bir *Genel Meclisi* ve bir de *Sürekli Hakem Kurulu* bulunur. Genel Meclis, devletler üzerinde sürekli bir denetim yetkisine sahiptir. *Milletler Cemiyetine* üye olmayan devletler arasındaki uyuşmazlıklar, dünya barışını tehdit ettiği zaman, Genel Meclis olaya müdahale eder ve gerekirse hakemlik yapar. *Milletler Cemiyetine* üye olan bütün uluslar, eşit durumdadırlar ve söz konusu olacak tüm giderleri eşit biçimde paylaşırlar. Genel Meclis, her konuda birtakım cezai yaptırımlar uygulama konusunda da yetkilidir¹⁸⁹.

Cristian Wolff (1679-1754), Devletler Hukukunu doğal hukuka dayanarak açıklamaya çalışır. Ona göre, doğa, uluslar arasında bir çeşit *toplum* yaratır. Doğal yükümlülüklerden kaçınılamayacağı gereği dolayısıyla, uluslar; bu toplumun bir yarı-sözleşme ile meydana geldiğini kabule zorunludurlar. Uluslar arasında, ulusların iyiliği için meydana gelmiş olan bu toplum, *Büyük Milletler Cemiyetidir*. Dünyadaki bütün uluslar, bu Cemiyetin birer üyesi ve yurttaşı durumundadırlar. Kaldı ki, devletler amaçlarını ancak bu Cemiyete üye olmaları halinde gerçekleştirebilirler. Kendine özgü yasaları olan bu Cemiyet, üye ülkeler üzerinde egemenlik hakkına da sahiptir. Wolff, aslında, hukuksal bir Cemiyet düşünür. Fakat, bu Cemiyet evrensel niteliklidir¹⁹⁰.

188. Özcan, s.50-51.

189. Meray, s.36; Özcan, s.52, 54-55.

190. Alsan, Zeki Mesud; *Yeni Devletler Hukuku, Prensipler-Şahıslar*, C.I, 2. Baskı, İstanbul 1955, s.15-16; Özcan, s.56-57.

Jean Jacques Rousseau (1712-1778), ilk önce, Avrupa devletlerinin oluşturduğu bir doğal *Cemiyete* dikkat çeker. Çünkü bu devletler; gerek karşılıklı çıkarları, gerek sürekli ilişkileri ve gerekse örf-adet ve yasalarındaki benzerliklerden dolayı birbirlerine sıkı biçimde bağlıdırlar. Böylelikle de, başlı başına bir sistem oluştururlar. Rousseau'nun *Avrupa Konfederasyonu* geneldir, merkezi gücünü temsil eden bir yasama organı vardır ve bu organ Konfederasyonun yönetimi için gerekli kararname ve yasaları çıkarır. Konfederasyonun, üye devletlere yükümlülükler ve zorunluluklar yükleyebilecek bir yargılama organı da bulunmalıdır. Bu organ, sürekli bir *Komite* biçiminde görev yapacak ve yargılama veya hakem usullerini kullanarak; üye devletler arasındaki uyuşmazlıkları da çözüme kavuşturacaktır. Merkezi erkin, üye devletleri, görevlerine ve yükümlülüklerine uyma konusunda zorlama yetkisi bulunacaktır. Üye devletler, birlikten ayrılma konusunda serbest olmayacaklardır. Bu biçimde kurulacak birlik, ciddi, yararlı ve yıkılmaz bir birlik olacaktır¹⁹¹.

Immanuel Kant (1724-1804), bir *Milletler Cemiyeti* kurulması ve bu biçimde sürekli bir evrensel barışın sağlanması konuları üzerinde durur. O'na göre, nasıl bireyler, doğal yaşama halini geride bırakarak *kategorik emperatif'e* uygun olarak ortak bir uygar yaşam rejimi içerisinde birleşerek yaşamaya zorunlu kalırlarsa; aynı biçimde devletler de, onlar için söz konusu olacak *kategorik emperatif'e* uygun olarak birleşerek yaşamak zorunda kalırlar. Devletlerin bu biçimde birleşmeleri, her türlü savaşı ortadan kaldırır. Çünkü savaş, artık bir doğal yaşam durumunu gösterir. Nitekim, devletler, *savaşların olmaması gereklidir* biçimindeki *kategorik emperatif'i* izleyerek, içinde buldukları doğal durumlardan çıkarak; evrensel bir devlet kurmak zorunluluğunda kalacaklardır. Böylece, evrensel devlet kurulmuş olacaktır. Devletler, birbirlerine, bireylerin birbirlerine karşı gösterdikleri saygıyı göstermek zorunda olduklarından ve hatta aklın bir gereği olarak; evrensel geçerliliğe sahip yasalarla yönetilen ve evrensel nitelikte örgütlenen bir *Federasyon* içerisinde toplanmaya ve birleşmeye zorunludurlar. Devletlerin oluşturacakları bu birlik, uluslar arasında yapılacak bir *sözleşmeye* dayanır¹⁹².

Jeremy Bentham (1748-1832), evrensellik konusunda, ilk önce, Avrupa devletlerinin temsilcilerinden oluşacak bir *Genel Meclis* ile *Federal bir ordu* kurulmasını teklif eder. Genel Meclis, yargılama yetkisine de sahip olacaktır. Evrensel barışın sağlanması konusunda bunlar yeterli olmazsa, Bentham'a göre, bir *Milletler Cemiyeti* kurulmalı ve *silahsızlanma* yoluna gidilmelidir. Uluslar, birbirleriyle olan ilişkilerde açık olmalıdırlar. Kuramsal projelerden çok, pratik

191. Okandan, *Umumi.*, 1968, s.589-590; Akbay, s.37, 194; Akın, s.168-172; Özcan, s.58.

192. Meray, s.36-37; Özcan, s.63, 67, 70; Okandan, *Umumi.*, 1968, s.601-606.

çareler üzerinde duran Bentham, şunları önerir: Orduların sınırlanması, uluslararası bir mahkemenin kurulması, gizli siyasetten kaçınılması, sömürgelerin terk edilmesi ve uluslararası mahkemenin kararlarına uymayan devletin ifşa edilmesi, bunlar yeterli olmazsa son çare olarak silahlı müdahaleye girişilmesi¹⁹³.

Henri de Saint Simon (1760-1825), ulusal hükümetlerden bağımsız olarak, *genel bir hükümet* kurulması gerektiğini ve bunun, devletlerin kendi egemenliklerinin bir kısmından vazgeçmeleri halinde yerine getirilebileceğini savunur. Zirvede bulunacak bu hükümet, bütün ulusları temsil edecek ve söz konusu olabilecek bütün sorunları inceleyerek çözüme kavuşturacaktır¹⁹⁴.

Jean Gottlieb Fichte (1762-1814), insan haklarının, her yerde aynı derecede önem kazanması ve korunabilmesi için; devletler arasında bir birliğin oluşturulması gereği üzerinde durur. Karşılıklı hak ve görevlere sahip bulunan bireylerin, bu hak ve görevlerinin bir anlamının olabilmesi için; bütün insanların aynı devletin yurttaşları olmaları gerekir. Bunun için de, devletler arasında bir *birlik* kurulmalıdır. Kurulacak bu birlik, üye devletlerin katılışlarıyla meydana gelen ortak güç sayesinde, sözleşmeyi ihlal eden devletler üzerinde zorlama hakkına sahip bulunacaktır. Zira, maddi ve askeri güçlere sahip olan bu birlik sayesinde, dünyada sonsuz barış sağlanabilecektir. Fichte, bu düşüncelerden hareketle, *dünya yurttaşlığının ve milletlerarası hukukun* temel ilkelerini tespit etmeye çalışır¹⁹⁵.

Evrensel İnsanlık düşüncesinin XIX. yüzyıldaki temsilcileri, Pasquale Fiore, Lorimer ve Woodrow Wilson olmuştur.

Pasquale Fiore, *Magna Civitas* adını verdiği bir *Milletler Cemiyeti* düşünür. Bu *Milletler Cemiyeti*'nin başlıca organları, *Kongre* ve *Konferans*'tır. Kongre, uluslararası camiadaki bütün devletlerin temsilcilerinden oluşacak ve yasama yetkisine de sahip bulunacaktır. Bu Kongre, yalnızca gerektiği zamanlarda toplanarak, birtakım kuralları saptayabilecek ve yasaları yaparak ilan edecektir. Fiore'nin *Konferans* adını verdiği organ ise, bir Hakem Mahkemesi olarak görev yapacaktır. Konferans, büyük devletlerin hükümetlerince seçilen ikişer temsilci ile, görüşülen konu ile doğrudan bağlantılı bulunan devletlerin veya halkların temsilcilerinden kurulacaktır. Uyuşmazlığa taraf olan devletler de görüşmelere katılacaklar, fakat oy hakkına sahip olmayacaklardır. Konferans da, Kongre gibi koşullar gerektirdiğinde toplanacaktır. Üye devletlere yönelik

193. Özcan, s.60-61; Okandan, *Umumi.*, 1968, s.606-607.

194. Akın, s.203-207; Özcan, s.89-90; Okandan, *Umumi.*, 1968, s.641-642.

195. Okandan, *Umumi.*, 1968, s.608-610; Özcan, s.87-88.

zorlayıcı tedbirler, Kongre tarafından alınacaktır. Fiore'ye göre, insan türünün ilk birliği aile olmuştur; son birliği ise, uygar ulusların oluşturacakları hukuki bir *Konfederasyondur*¹⁹⁶.

Lorimer (1818-1890), bir devletin sahip olduğu bütün yetkilerle donatılmış, bir *Milletlerarası Devlet* kurulması düşüncesini savunur. Dünyanın ve ulusun bir parçası olan insan, uluslararası toplumun yurttaşı olmasının bir gereği olarak; ulusal örgütünün (devletinin) aynısı olan bir *Genel Milletlerarası Örgüte* bağlı hale getirilmelidir. Uluslararası toplum, diğer devletlerden üstün olan bir devlet tarafından yönetilecek ve bu devletin yasama ve yargılama yetkileri de bulunacaktır. Uluslararası toplumun temsilcileri, ya uluslararası bir hale getirilecek olan İstanbul veya Cenevre kentlerinde ya da küçük devletlerin başkentlerinde sırasıyla toplanacaklardır. Uluslararası devletin, her üye devletin tam yetkiyle donatılmış ikişer temsilcisinden oluşacak bir *Kongresi* bulunacaktır. Ayrıca bir de, üyeleri Kongre tarafından seçilecek bir *Milletlerarası Mahkemesi* bulunacaktır. Kurulacak olan sürekli ordu da, alınacak kararlara uyulmasını sağlayacaktır¹⁹⁷.

Woodrow Wilson (1856-1924), küçük veya büyük bütün ulusların üye olacakları bir *Milletler Cemiyeti* düşüncesini savunur. Bütün devletler, bu yapı içerisinde eşit olacaklardır. Bu devletler, siyasal bağımsızlıklarını ve ülke bütünlüklerini birbirlerine karşı garanti edeceklerdir. Wilson, kararlara uymayan devletlere birtakım yaptırımlar getirmek yerine, sürekli orduların ortadan kaldırılmasını savunur. Wilson'un *Milletler Cemiyetinin* tek organı olacaktır ki, o da *Genel Kurul*'dur¹⁹⁸.

Evrensellik düşüncesinin XX. yüzyıldaki savunucuları, Clarence Streit ve Ely Culbertson olmuştur. Clarence Streit, bir *Dünya Hükümeti* kurulması düşüncesi üzerinde durur. Dünya Hükümetinin kurulabilmesi için, ilk önce, az sayıda demokratik devletten oluşacak bir *nüveye* (*embriyona*) ihtiyaç vardır. Zira, bütün devletlerin ilk planda hemen bu yapı içerisine alınması, sonsuz bir *düello* ortamının doğmasına neden olur. Bu nüve, ilkin *Birlik Anayasası*'nı oluşturacaktır. Her insan, hem bağlı olduğu devletin, hem de kurulacak birliğin yurttaşı olacaktır. Birliğin yasama organı, içerisinde bir *Senato* ve bir *Milletvekilleri Meclisi*'ni barındıracak olan *Kongre*'dir. Birliğin yürütme organı ise, *Konsej*'dir. Birliğin yargılama organı ise, kurulacak olan *Yüksek Mahkeme*'dir¹⁹⁹.

196. Özcan, s.90-91.

197. Özcan, s.91-92.

198. Özcan, s.100-101.

199. Özcan, s.102-103.

Ely Culbertson, dünyanın, bir *Dünya Konfederasyonu* oluşturacak olan 11 yerel federasyona ayrılması gerektiğini savunur. Her federasyon, Konfederasyona katılıp katılmama hakkı da dahil olmak üzere bütün haklarını saklı tutar. Dünya Konfederasyonunda, iki aşama söz konusudur. Geçici olan birinci aşamada, Konfederasyon, geçici bir hükümet tarafından yönetilir. Geçici hükümetin başlıca görevi, *Dünya Polis Kurumu*'nu oluşturmaktır. İki yıl sonra, bu aşama sona erer ve ikinci aşamada yönetimi daimi hükümet devralır. Bu hükümette devletlerin temsili ise, *kota sistemi* ile saptanır. *Dünya Konfederasyonu Hükümetinin* görevi, sürekli evrensel barışı korumak, uluslararası uyuşmazlıkları çözüme kavuşturmak ve kültürel-ekonomik refah düzeyini yükseltmektir. Daimi hükümet, aynı zamanda, bir *Dünya Yüksek Mahkemesini* de içinde barındırır. Mahkeme, yaşam boyu görev yapacak olan 13 hakimden oluşur. *Dünya Konfederasyonu Başkanı*, altı yıllık süre için, sırasıyla yerel federasyonlardan seçilir. Dünya Konfederasyonu Hükümetinin bunların dışında bir organı da, *Dünya Nasafet Mahkemesidir*. Yine 13 hakimden oluşan bu mahkeme, antlaşmalar ile devletler veya yerel federasyonlar arasındaki uyuşmazlıklara bakar. Dünya Konfederasyonunun yasama organı; *Dünya Meclisi* ve *Dünya Senatosu* olmak üzere iki meclisten oluşur. Meclis, 13; Senato, 66 üyeden oluşur. Bu üyeler, altı yıllık süre için ve yeniden seçilmemek üzere göreve getirilirler²⁰⁰.

VI- SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Stoacılar, insanın hak ve ödevlerini evrensel bir ölçekte irdeleyen ilk filozoflardır. Onların gözünde dünya yurttaşı Bilge-insan, evrensel düzeyde en yüce insansal dileklerin de taşıyıcısıdır. Yunanlılık ruhundan beslenen Stoa'cı bakış açısı, giderek Roma'nın bakış açısını kazanır ve tarihsel sürecin ilerki evrelerinde İnsanlığı bütünleştirici nitelik alan bir öğretiyeye dönüşür. Onda genç-ihtiyar, yerli-yabancı, efendi-köle hep bir bütünde bir araya getirilmek istenir. Stoa felsefesi, eşitlikçi dilekler ortaya koyar. Stoacı, *ben şuralı ya da buralı değilim; ben insanım* der. Evrensellikte anlamını bulan bu dirençlilik, ağırbaşlılık ve alçakgönüllülük; yani ruh yüceliği daha sonraki yüzyıllarda ahlak felsefesini derinden etkiler²⁰¹.

Stoizm düşüncesi, Dünya'yı Tanrı tarafından idare edilen bir "site", insanı da bir "dünya yurttaşı" olarak kabul ettiğinden; bütün sitelerin üstünde bir "tek yasa" düşüncesini ileri sürer. Stoizm düşüncesi, son çözümlemede, sitelerin hepsini ortadan kaldırarak, toplulukların hepsini içinde barındıran evrensel bir

200. Özcan, s.104-106.

201. Timuçin, s.222.

devletin oluşturulması gereğini belirtir; tek yasa, tek gerçek, tek evren ve tek Tanrı düşüncesine ulaşır. Stoalılar, bütün görüşlerinde, insanların tek bir aile oluşturduklarından İnsanlığın birliğinden ve evrensel bir devletten söz ederler ve bunların gerçekleşmesi için çaba gösterirler²⁰². Aklın egemen olduğu, devlet farklarının ortadan kalktığı, “logos”un buyruğuna boyun eğen eşit ve kardeş bir insanlar topluluğu, dünya devletini ve onun yurttaşlarını meydana getirir²⁰³.

Ortaçağ’da, İlkçağ Stoizm akımının da IX. yüzyıla kadar etkileri görülür. Stoizm; “kardeşlik”, “eşitlik” ve “evrensel devlet” görüşleri ile doğrudan doğruya, ana ilkelerinin Hristiyanlık tarafından benimsenmesi ile de dolaylı olarak Ortaçağ düşünce yapısına etkide bulunur²⁰⁴. Ayrıca Ortaçağ’da, Hristiyanlık öncesi Eski Yunan Felsefesinin, özellikle de Platon (Eflatun-M.Ö.428/429-M.Ö.347/348)’un ve Yeni-Platonculuk akımını oluşturan Plotinos (203/205-269/270)’un da etkileri görülür. Ortaçağ’da, Roma’nın hukuki ve siyasal kurumlarının da etkisi büyüktür. Romalı hukukçuların *doğal hukuk-pozitif yasa ilişkileri* konusundaki görüşlerine de rastlamak olasıdır²⁰⁵. Kaldı ki, Ortaçağ Felsefesi; Antikçağ ve özellikle Hellenistik Felsefe ile olan bağımlı hemen hiç kesmez; en çok oradan beslenir. Nitekim, Ortaçağ filozoflarının da birçoğu bunun bilincindedir. Bunu en iyi dile getiren, Clairvaux’lu Aziz Bernard (1090-1153)’tir. O’na göre, *devlerin omuzlarına oturmuş cüceler gibiyiz; daha çok şeyi görüyor ve biliyor olmamız, uzak görüşümüzün olmasından değil, onların bizi dev gibi omuzlarında yükseltmiş olmalarındandır*. Aynı düşünceyi, Ockham’lı William’da kabul eder²⁰⁶.

Ortaçağ siyasal düşüncesini temsil eden birçok filozofun düşünceleri; “Polis” ya da “Site-Devlet” bağlamında geliştirilmiş kavramların, Hristiyanlık dinini temellendirmek üzere, fakat artık “Site-Devlet” olgusunun bulunmadığı bir başka tarihsel ve/veya toplumsal örgütlenme tarzı içinde yeniden yoğrulmasını içerir. Bu filozoflar, toplumsal, ekonomik, ruhsal (veya dinsel) ve siyasal sorun alanlarını birbirinden ayırtmazlar; toplumsal yaşamı düzenleyici kurallar koyan en son güç olarak “siyasal erk”i, dünyasal ve ruhsal olanlar arasındaki ilişkiler bağlamında çözümlenmeye yönelirler²⁰⁷.

Ortaçağ insanının, *evrensel hakemlik* savında bulunan iki efendisi vardır: Kilise ve Krallık. Kilise, tüyler ürpertici bir zulmün kaynağı olur, vicdan özgürlüğü yok edilir, inanmayanlara ve Kiliseye boyun eğmeyenlere işkenceler yapılır,

202. Vecchio, s.33; Crozat, *Amme.*, 1946, s.412; Okandan, *Umumi.*, 1968 s.157-158; Özcan, s.12-13.

203. Akad, s.18.

204. Göze, s.76, 78; Okandan, *Umumi.*, 1968, s.19.

205. Okandan, *Umumi.*, 1968, s.19; Ağaogulları/Köker, *İmparatorluktan.*, s.79; Göze, s.76, 77.

206. Çotuksöken, Betül; *Ortaçağ Yazıları*, İstanbul 1993, s.65.

207. Ağaogulları/Köker, *İmparatorluktan.*, s.79-80.

cezalar verilir. Kilise öğretisi, insanların, insan olmalarının gereği olarak bir takım haklara sahip oldukları düşüncesinden çok uzaktır. Bütün ulusal Krallıkların üstünde, her şeye ve herkese egemen olarak Kilise yükselir. Bu korkunç güç karşısında insanlar çaresiz kalırlarsa da, Krallıkların hepsi, her zaman Kilisenin üstünlüğünü kabul etmek istemezler. Kilise ise, her zaman, yalnız Hristiyanlığın devlet üstü yüksek bir hükümeti gerçekleştirebileceğini ileri sürer²⁰⁸. Bütün Ortaçağ, Kilise ile Krallık arasındaki üstünlük savaşlarıyla geçer. Merkezi gücün zayıfladığı dönemlerde, Kilise amaçlarına ulaşır gibi olur. Fakat Ortaçağ'ın sonlarında merkezîyetçi monarşilerin oluşmasıyla, bu savaşım; dünyasal erkin bağımsızlığını mutlak bir biçimde kazanmasıyla sonuçlanır²⁰⁹.

Hristiyanlık, Ortaçağ'da, her şeyden önce devletin kökeni ve ereği ile ilgili temalar üzerinde etkili olur. İlkçağ'da, nitelik ve erek itibarıyla büyük önem verilen devlet, Hristiyanlığın savunduğu yeni ilkelerle sarsıntılar geçirmeye başlar. İnsanlığın ereği olarak, öte dünyaya ilişkin yaşamı kabul eden Hristiyanlık; devletin birey için bir erek olduğu inancını kökünden sarsar. Hristiyanlık, bireyin devletle olan ve insan için önem taşıyan ilişkilerinin yerine, bireyin Tanrı ile olan ilişkilerini değerlendirmeye çalışır ve böylece devlet-birey ilişkisinde devletin öneminin zayıflaması gibi bir sonuç kendini gösterir²¹⁰.

Ortaçağ'da devlet ve hukuk hakkındaki incelemeler, eski Yunan'da olduğu gibi, "ülküsül devlet"nin ve "ülküsül hukuk"un araştırılmasını hedefler. Fakat Ortaçağ'ın devlet ve hukuk doktrinleri, Hristiyanlığın etkisiyle gizemli bir ülküsellığe ve koyu bir dini bağnazlığa saplanır. Ortaçağ filozofu, Yunan Felsefesinden ve Roma'dan gelen etkileri, Hristiyanlığın verdiği olanaklar oranında aktarmaya çalışır ve ancak ikincil noktalarda bir özgünlük gösterebilir²¹¹. Bütün bunlara rağmen, Thomas Aquinas ve Dante gibi bazı filozoflar, ortaya koydukları eserleriyle mükemmel bir düşünsel boyut sergilerler²¹².

Dante'nin düşünceleri, mutlakîyetçi ve aşırılaşmış iktidarlara ve akılsal olmayan yönetim ilkelerine karşı saldırıların hazırlanabilmesi için önemlidir. Bu gibi güçlerin halkın gözünde değer kaybetmesi, siyasal düşüncenin gelişmesine de önemli katkılarda bulunur. Nitekim, Dante'nin siyasal

208. Çobanoğlu, Rahmi; *Hukuk Felsefesi Ders Notları, Tarihi Kısım*, C.1, Basım yeri yok, 1967-1968, s.24; Akbay, s.123; Özcan, s.34.

209. Akbay, s.132.

210. Okandan, *Umumi.*, 1968, s.198.

211. Kubalı, Hüseyin Nail; *Devlet Anahukuku Derstleri*, C.1, Fasikül:1, İstanbul 1946, s.123.

212. Akbay, s.131.

düşünceleri, uzun bir ömre sahip olur. Zamanın bütün aşındırıcılığına rağmen, Dante'nin “evrensel barış” ve “İnsanlığın tüm parçaları arasında işbirliği” düşünceleri varlıklarını ve anlamlarını korurlar²¹³. Dante'nin ve diğer filozofların evrensellik düşüncesini savunurken ortaya koydukları “evrensel barış” ve “İnsanlığın mutluluğu” gibi ilkeler, halen çağdaş siyasetçiler ve hatta Devletler Hukuku uzmanları tarafından bir hareket noktası ve/veya erek olarak kullanılabilir.

213. Amittay, s.110.